

OPĆENITO O ORGANIZIRANOM KRIMINALU, S POSEBNIM OSVRTOM NA KAZNENOPRAVNI I PENOLOŠKI ASPEKT

Vesna SKORUPAN
Vrhovni sud Republike Hrvatske, Zagreb

UDK: 343.851:343.3/.7
Pregledni rad

Primljeno: 19. 8. 1999.

U radu se definira organizirani kriminal te se raspravlja o njegovim obilježjima. Naglašavaju se razlozi zbog kojih je on danas jedan od najvećih problema razvijenih zemalja, ali i zemalja u tranziciji. Govori se o kaznenopravnom aspektu uz prikaz postojećih kaznenih i kaznenoprocenih instituta za borbu protiv organiziranoga kriminala te o problemima i mogućnostima penalnog sustava u borbi protiv organiziranoga kriminala, i to glede vrsta sankcija, uvjeta za njihovo određivanje i teškoća uočenih u primjeni posebnih mjera (kaznenih sankcija) prema toj skupini počinitelja. U okviru tog problema osvrće se i na strana zakonodavna rješenja. Posebno se govori i o aktivnostima međunarodne zajednice (tijela i dokumenti) za suzbijanje organiziranoga kriminala, kao i tijelima i važnijim propisima Republike Hrvatske važnim za suzbijanje organiziranoga kriminala. Imajući u vidu da je organizirani kriminal kompleksan (problemi s definiranjem) i univerzalan fenomen, analitičke prioritete treba tražiti u smjeru boljeg razumijevanja njegove strukture (važnost taksonomije organiziranoga kriminala koja bi specifične oblike organiziranoga kriminala nastojala povezati sa specifičnim izvorima nastajanja) i dinamike (evidentiranje širenja, to jest sužavanja specifičnih oblika organiziranoga kriminala što bi trebalo poslužiti i kao provjera pretpostavljenih uzroka nastanka). Iznimno je važno kontinuirano propitivati kvalitetu i realni doseg mjera u borbi protiv organiziranoga kriminala, kao i učinkovitost penalnog sustava, jer bi deficit odgovarajućih multidisciplinarnih istraživačkih strategija mogao dovesti samo do fragmentarnog razumijevanja čimbenika važnih za njegovu predikciju i profilaksu.

✉ Requests for reprints should be sent to Vesna Skorupan,
Vrhovni sud Republike Hrvatske, Trg Nikole Šubića Zrinskog 3,
10000 Zagreb, Croatia.

POJMOVNO ODREĐENJE ORGANIZIRANOGA KRIMINALA

Iako je termin organizirani kriminal prvi put službeno upotrijebljen u izvješću senatskog odbora američkog Senata pod predsjedavanjem senatora E. Kafannera još 1951. godine (Singer, 1998.), njegovo cjelovito i jedinstveno pojmovno određenje još uvijek je vrlo teško postaviti. Uzrok tome problemu se djelomično može pronaći u činjenici da općenito još ne postoje pouzdani pokazatelji koji bi transparentno konkretizirali opseg, pojavne oblike, etiologiju i sve moguće posljedice, odnosno neposrednu opasnost organiziranoga kriminala na nekom području. Posljedica toga može biti da u statističkim pokazateljima nedostaju podaci o raznim oblicima organiziranoga kriminala. U Njemačkoj, zbog nepostojanja zakonske definicije, pokazatelji ovise isključivo o policijskim podacima o slučajevima koji su kategorizirani prema policijskim kriterijima kao organizirana kriminalna aktivnost.

Danas se u literaturi nailazi na velik broj različitih definicija i shvaćanja kriminalističke, kriminološke i pravne prirode, a Krapac (1998.) upozorava na opasnost da se takve definicije često iskrivljuju i pojednostavnjuju zbog senzacionalističkih ili dnevnopolitičkih potreba. Također, prijedlozi definicije su mnogobrojni, a potječu od nacionalnih zakonodavstava i međunarodnih organizacija. Brojne nacionalne definicije tog pojma variraju manje ili više iste osnovne indikatore za njegovo prepoznavanje. Na regionalnim razinama, važno je istaknuti, dogovorena je međudržavna suradnja i provedene su reforme kaznenih zakonodavstava, kao temeljni preduvjeti suzbijanja organiziranoga kriminala. Mnoge su države u tradicionalne normativne instrumente kaznenoga progona unijele nove odredbe u svrhu efikasnije borbe protiv organiziranoga kriminala. Naš Kazneni zakon u općem dijelu (čl. 89. st. 22. i st. 23.) definira pojam zločinačke organizacije i skupine ljudi koji predstavljaju temelj organiziranoga kriminala, a u posebnom dijelu Kaznenog zakona služi se tim pojmovima u konstruiranju kvalifikatornih okolnosti pojedinih "klasičnih kaznenih djela" kao oblika djelovanja zločinačke organizacije: prisila, čl. 128. st. 2. KZ; prijetnja, čl. 129. st. 3. KZ; iznuda, čl. 234. st. 2. KZ; ucjena čl. 235. st. 2. KZ; prikrivanje protuzakonito dobivenog novca, čl. 279. st. 3. KZ, samovlast, čl. 329. st. 2. i protupravna naplata, čl. 330. st. 4. i 5. KZ. Također postoji kazneno djelo "udruživanje za počinjenje kaznenog djela" (čl. 333. KZ) kojim je inkriminirano organiziranje skupine ljudi radi zajedničkog djelovanja koje ima za cilj počinjenje težeg kaznenoga djela (čl. 333. st. 1. KZ) te organiziranje zločinačke organizacije i upravljanje njome (čl. 332. st. 2. KZ).

Interesantno je npr. da je u Italiji, u kojoj se organizirani kriminal smatra jednim od najvećih društvenih problema,

samo u razdoblju od 1972. do 1992. godine doneseno 114 zakona radi suzbijanja raznih pojavnih oblika organiziranoga kriminala (Santino, 1998.). Talijansko kazneno zakonodavstvo još od 1982. godine definira kriminalno udruženje mafijaškog tipa.

U širem smislu, u organizirani kriminal uključuju se sve pojavnosti zločina koje u svom krajnjem djelovanju negativno utječu na integritet gospodarstva pojedine zemlje ili više zemalja, na njezina dobra, gospodarski temelj nacionalnog bogatstva, pravnu sigurnost i gospodarsku stabilnost te suverenitet, ako ih čine organizirane skupine. Međutim, potrebno je naglasiti da danas prevladava uže poimanje organiziranoga kriminala kao djelatnosti lukrativnog značaja. No, unatoč tome, zbog svoje specifičnosti pojam organizirani kriminal očito ne trpi uske, možda dogmatski čiste definicije. Njega je primjerenije određivati otvorenim listama, generalnim klauzulama i sličnim metodologijskim postupcima. Singer (1998.) navodi kako je opravdano prepoznavanje organiziranoga kriminala pomoću određenih indikatora, a bilo bi pogrešno robotovati shemi koja ne bi mogla obuhvatiti svu životnu raznolikost i dinamiku razvoja pojavnih oblika tog iznimno opasnog kriminalnog fenomena.

Možemo razlikovati dvije osnovne vrste djelovanja organiziranoga kriminala: organiziranu ilegalnu trgovinu robom, pribavljenu zabranjenom ili kriminalnom aktivnošću, i organizirani zločin u području gospodarstva. Prvi oblik predstavlja tradicionalne aktivnosti organiziranoga kriminala kao što je, na primjer, proizvodnja, raspačavanje i trgovina opojnim drogama, oružjem, ukradenim motornim vozilima, dragocjenostima, tehničkom robom, kulturnim dobrima (starinama i umjetninama), duhanskim proizvodima, proizvodnja lažnih novčanica, organizirana prostitucija, ilegalne igre na sreću, iznude, ucjene, prisilno plaćanje zaštite, trgovina ljudima, ljudskim organima, ilegalne migracije i sl. Organizirani zločin u području gospodarstva uključuje: prijevarene akte i zlouporabe u gospodarskom poslovanju od multinacionalnih kompanija, delikte kartela, prijevare u zastupanju i zlouporabe državnih i međunarodnih dozvola, računalni kriminal, fiktivne tvrtke i njihovu djelatnost, prijevare na štetu korporacijskog ili drugog kapitala asocijacija, krivotvorenje službenih knjiga i dokumenata, bankarske i burzovne delikte, carinske delikte, poput izbjegavanja carinskog nadzora i sl., porezne delikte i ponašanja protivna odredbama o obvezama u korist državnog proračuna, delikte u području poslovanja gotovim novcem i vrijednosnim papirima, nedopuštene tržišne utakmice, djela na štetu potrošača, prijevare na štetu vjerovnika, povrede autorskog prava i postupke na štetu pronalazača, postupke suprotne sigurnosnim standardima i propisima o zdravstvenim uvjetima, delikte na štetu prirodnog okoliša, poput trgovine opasnim otpadom.

Potrebno je napomenuti da prijevorni postupci na štetu korporacijskog ili tvrtkinog kapitala svoju analognu pojavnost imaju u zemljama ranijeg državnog ili društvenog kapitala koje u razdoblju pretvorbe postaju objekt vrlo sofisticiranog kriminala. Inače, to je tradicionalni oblik gospodarskoga kriminala, često vrlo stručno i vješto ostvaren. Opći je dojam da je, uz nabrojene, još velik broj pojava u društvu za koje, barem kako to proizlazi iz medija, postoje razumne indicije koje bi mogle voditi zaključku da je riječ o bogaćenjima koja nisu utemeljena na stvarnoj vrijednosti nečijeg rada, već su rezultat zaobilaženja ili pak slabosti pojedinih zakonskih odredbi ili metoda.

Promatrajući s teorijskog gledišta, odrednice pojmovnog definiranja zajedničke u gotovo svim dostupnim definicijama su odrednice ili elementi koji se tiču uvjeta, metoda i ciljeva ove specifične skupine kažnjivih, odnosno protupravnih aktivnosti. *Differentia specifica* organiziranoga kriminala koja opisuje uvjete određuje kako je riječ o više od dva sudionika koji zajednički čine teška kaznena djela dulje vrijeme ili neodređeno vrijeme s unaprijed određenom funkcionalnom podjelom uloga i s hijerarhijskom ili mrežnom tajnom unutarnjom strukturom te internim sustavom kontrole i stege. Metode djelovanja predstavljaju primjena nasilja, zastrašivanje i korupcija, usmjeravanje nezakonito stečene dobiti u zakonite tješkove, suradnja s drugim kriminalnim udruženjima izvan nacionalnih granica te utjecaj na politiku, medije, državnu vlast ili gospodarstvo. U pojmovnom određivanju organiziranoga kriminala kao ciljevi te protupravne aktivnosti najčešće se izdvajaju stjecanje dobiti i (ili) moći.

Dakle, iako precizna definicija organiziranoga kriminala nije općenito prihvaćena, ipak su temeljne značajke ovog pojma uglavnom određene, a među mnogobrojnim definicijama kao najpotpunije treba izdvojiti one koje ističu da je riječ o udruživanju najmanje triju osoba među kojima postoji unutarnja struktura (hijerarhijska ili mrežna) s točno određenim metodama rada (nasilje, zastrašivanje, korupcija i sl.) i okvirno određenim ciljem (ostvarivanje ilegalne dobiti, najčešće preko tržišta ili teritorija).

Objašnjavanje pojma organiziranoga kriminala te zakonskih pojmova koji su s njim povezani (grupa, skupina, zločinačka organizacije i sl.) ubraja se u problematiku materijalnog kaznenog prava i kriminološku problematiku, pa poglavito unutar tih specijalističkih područja treba raditi na njegovu određenju. Međutim, notorno je i uopće nije potrebno naglašavati da je organizirani kriminal tipičan primjer interdisciplinarnoga problema, pa već u određenju njegova pojma, a poglavito u istraživanju, trebaju biti uključeni razni segmenti društva, odnosno treba osigurati (stvoriti) multidisciplinarnu istraživačku strategiju.

OBILJEŽJA ORGANIZIRANOGA KRIMINALA

U literaturi koja obrađuje problem organiziranoga kriminala obilježja organiziranoga kriminala se najčešće svrstavaju u dvije skupine: obilježja udruženja i obilježja kriminalne aktivnosti. U obilježja udruženja izdvajaju se: nekoliko osoba koje su se za svoje ciljeve organizirale kao udruženje, unutar skupine hijerarhijska struktura, postojanje interne kontrole koja počiva na strogoj disciplini i nerijetko uključuje nasilje, udruženje je često trajno, funkcionira tajno, dio udruženja organiziran je tako da je uključen u zakonite gospodarske aktivnosti. Temeljno obilježje kriminalne aktivnosti je nezakonita proizvodnja ili trgovina najrazličitijim dobrima i uslugama. Uz to, bitno obilježje kriminalnih aktivnosti je da nerijetko sadrže nasilje sa svrhom zastrašivanja radi postizanja cilja udruženja, također uporaba nasilja radi stjecanja monopola na određenom ilegalnom tržištu ili sprečavanja otkrivanja protupravnih radnji. Nadalje, kriminalna djelatnost izvodi se sve češće sofisticiranim metodama podobnim za prikrivanje zločina, kriminalne aktivnosti usmjerene su i na zakonite gospodarske aktivnosti koje se upotrebljavaju za pranje novca. Može se, dakle, zamijetiti da u pravilu postoje dvije vrste organizacija; prvo, organizacije s isključivim kriminalnim ciljem (npr. one za prodaju opojnih droga) i, drugo, službeno registrirane poslovne organizacije u kojima se na nekim razinama može provoditi kriminalna djelatnost. Uz sve navedeno potrebno je naglasiti kako je temeljna karakteristika organiziranoga kriminala povezanost kaznenopravno relevantnih pojava (kažnjivih ponašanja) koje zbog specifične međusobne interakcije postaju znatno opasnije nego što bi bile samo kao zbir izoliranih delikata.

Rasprave vođene na brojnim međunarodnim skupovima stručnjaka organiziranim od Ujedinjenih naroda, Vijeća Europe, raznih znanstvenih institucija i stručnih udruženja tek su nedavno dovele do orijentacijskih kriterija za ocjenu je li riječ u određenom slučaju o organiziranome kriminalu. Posebice je važna Deklaracija o globalnom planu akcije Svjetske ministarske konferencije o organiziranome transnacionalnome kriminalu, održane u Napulju 1994. godine, kojom su definirana neka obilježja ove vrste kriminala. Međutim, može se ocijeniti da je najznačajniji prilog određivanju obilježja organiziranoga kriminala dala Europska unija enumeracijom jedanaest obilježja od kojih barem šest mora postojati da bi se kriminalna aktivnost mogla nazvati organiziranom. Opća su obilježja, dakle, ona koja uvijek moraju postojati kumulativno: 1. zajedničko djelovanje najmanje triju osoba, 2. njihova usmjerenost na izvršavanje teških kaznenih djela, 3. stjecanje dobiti ili moći kao cilj djelovanja. Preostala su obilježja poseb-

na i promjenjiva, ali se moraju ispuniti najmanje tri da bi se neka kriminalna djelatnost mogla označiti organiziranom. Kao promjenjiva obilježja navode se: svaka osoba ima unaprijed određenu kriminalnu zadaću ili ulogu, aktivnost je planirana na dulje ili neodređeno vrijeme trajanja, djelovanje se odvija uz primjenu jednog ili više oblika interne kontrole i stege članova, kriminalna djelatnost odvija se na međunarodnoj razini – transnacionalnost, rabi se nasilje ili druge metode zatrašivanja, gospodarski i poslovni oblici djelatnosti, “pranje” nezakonite dobiti, utjecaj na politiku, medije, državnu vlast ili gospodarsko-socijalne tijekove.

Navedena lista kriterija, jasno je, može biti i predmetom kritike i neslaganja. Tako se može zamijetiti da, iako neka kaznena djela čine isključivo organizirane skupine, i ostala kaznena djela također mogu biti uključena u “organizirani kriminalitet”, tako da vrsta počinjenog djela ne može biti isključivo obilježje te vrste kriminaliteta. No, iz praktičnih razloga, kako neka djela čine uglavnom organizirane skupine, često se, posebice u policijskoj praksi, određuju vrste kaznenih djela u svezi s organiziranim kriminalom, pa se praćenjem takvih kaznenih djela omogućuje analiza organiziranoga kriminala i borba protiv ove negativne društvene pojave. Nadalje, nedvojbeno je da se ne može pod naziv organizirani kriminal automatski podvesti ni svaka skupina ili kolektivno počinjene djela. Utvrđena lista kriterija zasigurno nije konačna, pa je potrebno kontinuirano i sustavno proučavati fenomenologiju kako bi se eventualno mogli uočiti novi pojavni oblici i nova obilježja ili zamijetiti postojeća.

Organizirani kriminal danas se smatra najopasnijim oblikom kriminala, i to iz više razloga. Kao najčešći izdvajaju se: teškoće detekcije, a time i teškoće u praćenju njegova opsega i kretanja; teškoće u legalnoj kontroli kretanja kapitala; velika tamna brojka, često veća nego kod klasičnih oblika kriminala; intenzivno širenje u posljednjih desetak godina; transnacionalnost; raširenost organiziranoga kriminala i u razvijenom svijetu i u zemljama u razvoju te tranzicijskim zemljama; opasnost širenja i u zemlje u kojima još nije izražena njegova rasprostranjenost u većem opsegu; neučinkovitost klasičnih metoda borbe protiv te vrste kriminala; uporaba opasnih načina i sredstava izvršenja kaznenih djela, nerijetko primjenom nasilja; zbog koncentracije goleme financijske dobiti proizašle provođenjem kažnjivih ponašanja, opasnost od mogućnosti utjecaja na državnu upravu te ukupne društvene procese i gospodarske tijekove.

Pojava organiziranoga kriminala teško se empirijski dokazuje. On se u pravilu ne prepoznaje samo po vanjskim obilježjima kaznenoga djela i neposrednom načinu njegova izvrše-

nja. To su najčešće samo indicije koje tek povezane s mnoštvom detalja koji su prethodili kaznenome djelu ili koji se odnose na obilježja plijena i način postupanja s njim mogu upućivati na to da je u određenom slučaju riječ o kriminalnoj aktivnosti u čijoj je pozadini organizirani kriminal. Tek kada se temeljito upozna počinitelj, okružje u kojem se kreće, odnos prema sudionicima, način života, motivi izvršenja djela i modaliteti uporabe plijena, može se s većom sigurnošću procijeniti je li riječ o aktivnostima koje su posljedica djelovanja organiziranoga kriminala (Zachert, 1993.). Kao sociokulturalni čimbenici koji podupiru širenje ove izrazito negativne društvene pojave najčešće se izdvajaju tradicionalizam, siromaštvo, percepcija korumpiranosti sustava, tradicija "zaobilaznja" zakona, gustoća društvenih mreža (intenzitet rodbinske povezanosti), izraženost političko-gospodarskog klijentalizma i dr. (Štulhofer, 1997.).

Nadalje, velike teškoće u njegovu otkrivanju, dokazivanju i kaznenom progonu, a time i donošenju prosudbe o opsegu njegova stvarnog postojanja uzrokuje specifičan odnos "žrtve" prema djelu i počinitelju. Klasična kaznena djela lako se otkrivaju, posljedice uočavaju, žrtve prijavljuju djelo, dok kod dijela delikata iz područja organiziranoga kriminala napad nije odmah uočljiv, povrijeđen je opći interes, izostaje pojava klasične žrtve (krivotvorenja, krijumčarenja, financijske prevare ili utaje poreza i sl.), što sve usporava i otežava djelovanje mehanizama koji reagiraju na takvu povredu. Izravne žrtve, ako i postoje, u pravilu ne prijavljuju počinitelje, npr. zbog odnosa nužnog sudioništva, žrtve zlouporabe droge, krijumčarenja ljudi, korupcije, prostitucije, kockanja, različitih oblika zelenaštva, žrtve prisile, ucjene, otmica i sličnih kaznenih djela.

Općeprihvaćena je prosudba da se organizirani kriminalitet intenzivno širi u posljednjih dvadeset godina, čime je naglašena njegova opasnost. Gluščić (1998.) objašnjava kako je takav trend uvjetovan, odnosno takvu strukturu potiče dostupnost najnovijih tehničkih pomagala, širenje gospodarske djelatnosti, trgovine, turizma i prometa, politička integracija te drugi procesi internacionalizacije.

Opasnost od organiziranoga kriminaliteta u posljednje je vrijeme, zbog velikih društvenih promjena, posebice izražena u zemljama u tranziciji. Težnja otvaranju granica radi uklapanja u međunarodni ekonomski sustav slobodnoga tržišta, nedostatak potrebnih investicijskih sredstava, pomanjkanje iskustva, ali i odgovarajućih pravnih instrumenata za borbu protiv organiziranoga kriminala, uz široke mogućnosti pranja novca i uporabe novih izvora prihoda povezanih uz često polulegalnu privatizaciju stvaraju idealne uvjete za tu aktiv-

nost. Upravo organizirani kriminal može biti jedan od važnih uzroka neželjenog stanja u tranzicijskim državama, jer može izazvati kočenje ili slabljenje procesa demokratskog preobražaja društva, smanjenje opće sigurnosti i kvalitete života ljudi, zanemarivanje socijalne funkcije države i dovesti do ugrožavanja pravde te univerzalnih ljudskih prava i sloboda.

Transnacionalnost je vrlo bitno i specifično obilježje organiziranoga kriminala. Globalni procesi zbog kojih se stalno proširuju veze među različitim zemljama, a granice među njima, i formalno, imaju sve manje značenje, daju i organiziranome kriminalu sve više globalni karakter. Tako je, na primjer, utvrđeno da su u Njemačkoj, u razdoblju od 1991. do 1995. godine, u 2 355 kaznenih postupaka vođenih protiv pripadnika kriminalnih organizacija u 63,4 posto slučajeva otkrivenici bili stranci. U 66,1 posto slučajeva osumnjičene osobe održavale su veze s kriminalnim organizacijama u drugim zemljama. U 118 kaznenih postupaka dokazana je izravna veza s krupnim inozemnim zločinačkim udruženjima (sindikovima). Tako je primjerice samo u Berlinu utvrđeno da stranci s 34 posto sudjeluju u "općem" kriminalu, a sa 70,4 posto u otkrivenoj djelatnosti organiziranoga kriminala (Kallmann, prema Singer, 1998.).

Organizirani kriminal na nekim područjima stvara paralelni podzemni ekonomski sustav (ponegdje s velikim utjecajem na postojeću političku vlast), a opasnost mu se još više povećava stoga što ga klasične metode borbe protiv kriminala bitno ne mogu ugroziti, posebice ako se, što je vrlo često, upotrebljavaju samo na lokalnoj i nacionalnoj razini (Tomašević, 1998.).

Također je dokazano da neučinkovitost sustava otkrivanja i sankcioniranja počinitelja povećava nedisciplinu, a time i opasnost od organiziranoga kriminala za društvo. Zbog toga se u sve rasprave koje se danas vode o organiziranome kriminalu obvezatno uključuje rasprava o (ne)učinkovitosti aktualnih (klasičnih) metoda otkrivanja kriminala. Često se ističe kako se tehnički dobro opremljenim i bezobzirnim kriminalnim organizacijama suprotstavljaju nedostavno educirani kadrovi, zastarjele metode, neprimjerena organizacija i neprilagođeni normativni instrumentarij. Do određene mjere tome katkada pridonosi i predimenzionirani strah da će se širenjem ovlaštenja policije i tijela kaznenoga progona povećati opasnost od njihovih zloupotreba na štetu individualnih prava i sloboda građana (Singer, 1998.).

Posebno je obilježje organiziranoga kriminala i rastuća spremnost na primjenu nasilja, i prema žrtvama kriminalnih aktivnosti i u međusobnoj borbi. Tako su samo 1994. godine zabilježena 562 naručena ubojstva, što je bilo pet i pol puta

više nego 1992. godine (Gilinskij, 1998., Vogel, 1995.; Iwanowitsch, 1991.; prema Singer, 1998.). Primijećeno je sve intenzivnije prodiranje predstavnika kriminalnih organizacija u legalne strukture vlasti i gospodarstvo, uz nastojanje da utječu na sadržaj njihovih odluka i jačaju utjecaj organiziranoga kriminala na legalne gospodarske tijekove (Singer, 1998.). Zbog toga, opravdano se smatra da opasnost koja se djelovanjem organiziranoga kriminala nadvila nad pravni i demokratski poredak mnogih zemalja ne proizlazi toliko iz prouzročene štete niti iz zbira počinjenih kriminalnih radnji, pa ni onih osobito teških, već iz upornog nastojanja kriminalnih organizacija da ilegalno stečenom financijskom moći utječu na sadržaj odluka koje se donose u gospodarstvu, policiji i javnoj upravi, a time i na ukupne društvene procese i tijekove koji tada sve manje podliježu kontrolnim instancijama i državno-pravnim mehanizmima demokratskoga društva (Singer, 1998.). Zato isticanje da organizirani kriminal predstavlja jedan od najznačajnijih izazova suvremenoga društva. U Njemačkoj je istaknuto da milijarde "oprano" novca kriminalnog podrijetla pridonose brisanju razlika između legalnog gospodarstva te proizvode gospodarske i političke realnosti koje omogućuju organiziranome kriminalu da utječe na instance gospodarskog i političkog odlučivanja. Vrlo plastično opasnost organiziranoga kriminala opisuje Weber (1998., 65): "Gospodarski i organizirani kriminal možemo si predočiti kao dva kruga koja se sijeku, a zajednička im se površina stalno povećava sve kompleksnijim i profesionalnijim izvršenjem kriminalnih radnji."

Organizirani kriminalitet prava je prijetnja demokratskom razvoju i opstanku pravnog i socijalnog reda u svakom društvu koji neminovno destruiru i onemogućuje funkcioniranje državnih, pravnih i političkih institucija, a njegova opasnost koja demokraciji i pravnoj državi prijete infiltracijom ilegalno stečenog novca u legalne financijske i gospodarske tijekove iznimno je velika. Stoga je njegovo sprečavanje neprocjenjivo važno za svako društvo.

AKTIVNOSTI MEĐUNARODNE ZAJEDNICE (MEĐUNARODNA TIJELA I DOKUMENTI) ZA SUZBIJANJE ORGANIZIRANOGA KRIMINALA

Učinkovito otkrivanje, dokazivanje i sprečavanje organiziranoga kriminala danas je moguće samo uz jaku političku odlučnost i potporu najšire javnosti. Međutim, suočavanje društva sa sudjelovanjem više osoba u kaznenome djelu i pojava zločinaca kolektiva s kumulacijom zločinačke energije koja znatno podiže razinu opasnosti ponajprije zahtijeva donošenje i dosljednu primjenu učinkovitih propisa, što znači propisa prikladnih za djelotvornu praktičnu primjenu, kao i raz-

novrsnih mjera profilakse za njegovo uspješno suzbijanje. Na to upućuju brojni međunarodni politički i stručni skupovi te međunarodne organizacije (UN, Vijeće Europe, Europska unija i dr.), a postoje i brojni međunarodni dokumenti koje usvajaju pravni sustavi većine država.

Interesantno je kako se još 1960. godine u SAD-u započelo s formiranjem posebnih odbora predstavničkih tijela za razmatranje organiziranoga kriminala. Organizirani kriminal je u SAD-u bio predmetom razmatranja u tu svrhu formiranih senatskih odbora američkog Senata: senatora Katzenbacha 1960. godine, senatora Byrnea 1975. godine, i senatora Kaufmana 1983. godine. Poznato je da danas postoji 129 međunarodnih tijela za suzbijanje djelovanja organiziranoga kriminala, uključujući i ona specijalizirana za nadzor nad ilegalnom trgovinom i distribucijom droge. Od tog broja 53 tijela djeluju sveobuhvatno, 54 ograničava svoje djelovanje na Europu, a brojna tijela imaju isključivo bilateralni značaj (Singer, 1998.).

Organizacija Ujedinjenih naroda uspostavila je brojna radna tijela koja se bave problemima međunarodnoga kriminaliteta i njegova suzbijanja. Ekonomsko-socijalno vijeće OUN najviše je tijelo koje utvrđuje smjernice za borbu protiv organiziranoga kriminala te donosi akte i preporuke. Od ostalih tijela potrebno je spomenuti: Komitet za sprečavanje kriminala i za borbu protiv delinkvencije, Odjel za prevenciju i kaznenopravna pitanja međunarodnoga kriminaliteta, Komisiju za opojne droge osnovanu kao tehnička komisija Ekonomsko-socijalnog vijeća, Odsjek OUN za narkotike, Fond OUN za borbu protiv zlouporabe narkotika, regionalne institute za prevenciju međunarodnoga kriminaliteta i tretman prijestupnika, kongrese OUN o sprečavanju kriminaliteta i tretmanu prijestupnika koji se održavaju svake pete godine.

Poput Ujedinjenih naroda, i Vijeće Europe pokazuje izniman angažman na suzbijanju organiziranoga kriminala. Komitet za probleme kriminaliteta pri Vijeću Europe (Europien Committee of Crime Problems) tijekom svoje iznimno plodne i važne djelatnosti izradio je 20 konvencija s opsežnim obrazloženjem, 160 preporuka i brojna izvješća, organizirao 34 savjetovanja i 11 kriminoloških simpozija od kojih se pretežit broj neposredno i posredno odnosi na specijalnu problematiku organiziranoga kriminala. Vijeće Europe je od 1991. godine do danas svojim članicama, pa tako i Republici Hrvatskoj, višekratno preporučivalo prihvaćanje raznih mjera, kao što su npr. na planu kriminalizacije donošenje specifičnih inkriminacija za članstvo u kriminalnim skupinama, sudjelovanje u kriminalnim poduzećima i pothvatima, šire represivno zahvaćanje korupcije (posebice s međunarodnim elementom), mjere koje se odnose na novčarski promet, mjere na planu otkrivanja i istraživanja kaznenih djela, mjere na planu

ustroja kaznenoga pravosuđa. Vijeće Europe je 1997. godine iniciralo osnivanje multidisciplinarnе ekspertne komisije koja bi u roku od tri godine trebala proučiti raznovrsnu problematiku vezanu uz organizirani kriminal, izraditi kriterije i metode za njegovo otkrivanje te razotkriti različitost njegovih organizacijskih oblika.

Skupina eksperata Europske unije izradila je trideset preporuka prihvaćenih od Vijeća Europe. Provođenje mjera predviđenih tim preporukama vezano je uz određene rokove, a predviđeno je i da svaka od zemalja članica polaže račune o njihovoj provedbi. Tim se preporukama naglašava multidisciplinarni karakter mjera za suzbijanje organiziranoga kriminala te stavljaju konkretni zahtjevi nacionalnim policijama, pravosuđu, financijama, carini i gospodarskim komorama. Tako se u području pravosuđa nastoji propise za suzbijanje organiziranoga kriminala svesti na kompatibilne zajedničke standarde, na primjer pri opisu kaznenih djela organiziranja ili pripadanja kriminalnim organizacijama.

U Europi i svijetu održani su brojni simpoziji i skupovi s temom organiziranog kriminala, a osnovane su i brojne radne skupine te doneseni brojni akti.

Na sastanku predstavnika sedam najvećih industrijskih zemalja svijeta i predsjedatelja Europske unije osnovana je 1980. godine radna skupina za suzbijanje pranja novca (Financial Action Task Force – FATF). Skupina je izradila brojne preporuke, a posebno su interesantne preporuke o potrebi uključivanja i drugih institucija u mjere za suzbijanje pranja novca uz one bankarskog sustava – mjenjačnice, carinske službe, agencije za promet nekretninama, provođenje edukativnih programa i ostalo.

U prosincu 1988. godine, na konferenciji Ujedinjenih naroda u Beču donijeti su poticajni zaključci za kriminalizaciju pranja novca, nužnu međunarodnu suradnju za izručenje počinitelja i ograničenje bankarskih tajni. Iste godine donio je u Baselu Komitet za nadzor banaka načelnu izjavu koja je, u svrhu sprečavanja pranja novca, potaknula daljnju formalizaciju financijskih transakcija i međunarodnu suradnju raznih tijela izvršne vlasti (Singer, 1998.).

Nadalje, Bečka konvencija Ujedinjenih naroda o nedopuštenom prometu opojnim i psihotropnim tvarima iz 1988. godine kojom se tretira problem narkotika i određuje borba oduzimanjem profita stečenih od nezakonite proizvodnje i prometa narkoticima, smatra se prototipom suvremenih mnogostranih konvencija o međunarodnoj kaznenopravnoj pomoći kod kaznenih djela organiziranoga kriminala.

Vrlo je važno spomenuti i Konvenciju Vijeća Europe o praćenju, traganju, zapljeni i oduzimanju koristi stečene kaznenim djelom, od 8. studenoga 1990. godine. Ova konvencija

tretira problem oduzimanja profita stečenog nezakonitim djelatnostima te međunarodnu suradnju glede zapljene oduzetih sredstava. Također su značajne Smjernice Savjeta EU o sprečavanju uporabe financijskog sustava u svrhu pranja novca koje preporučuju vođenje popisa prikupljenih podataka, identifikaciju stranke, limite uporabe gotovine, prepoznavanje povezanih, nelogičnih i sumnjivih transakcija itd.

Na međunarodnoj konferenciji održanoj 2. prosinca 1994. godine u Trieru, s temom Organizirani kriminalitet u Europi otvorenih granica 200 sudionika iz osamnaest zemalja raspravljalo je o raznovrsnim novim strategijama za suzbijanje i sprečavanje organiziranoga kriminala.

Napuljska deklaracija od 23. studenog 1994. godine sadrži globalni akcijski program suzbijanja organiziranoga transnacionalnoga kriminala (Naples Political Declaration and Global Action Plan against Organized Transnational Crime, UN Doc. A/49/748, annex; Deklaraciju je potvrdila Opća skupština UN na svojem 94. zasjedanju, 23. 12. 1994.).

Na Simpoziju o organiziranome kriminalu, održanom u prosincu 1996. godine u Japanu, europska skupina sudionika tog simpozija u prilogu pod naslovom: *Organized Crime – A World Perspective* istaknula je sljedeće prioritete za međunarodnu suradnju: usklađivanje pravnih sustava europskih država, unapređivanje međunarodne suradnje nacionalnih policija, pravosudnih tijela i znanstvenih institucija, određivanje i primjena međunarodnih standarda za specijalističku izobrazbu policije, sudaca i državnih odvjetnika, prilagodba pravnih instrumenata i ovlaštenja policije i tijela kaznenoga progona.

Na sastanku potpredsjednika sedam najrazvijenijih zemalja svijeta i Rusije, održanom 1996. godine u Lyonu, prihvaćeno je četrdeset preporuka za unapređenje suzbijanja međunarodno organiziranoga kriminala. Gotovo jedna četvrtina preporuka odnosi se na pravosuđe iz čega se može zaključiti da je uočeno kako suradnja među pravosudnim tijelima znatno zaostaje za suradnjom među nacionalnim policijama. Naglašava se potreba za boljom suradnjom glede pravne pomoći, izručenja i zaštite svjedoka te bolja koordinacija aktivnosti nacionalnih policija i intenzivnija aktivnost Interpola i Svjetske carinske organizacije.

Vrlo je važna i Konferencija europskih ministara pravosuđa posvećena temi *Administrativni, građansko i kaznenopravni aspekti borbe protiv korupcije s osvrtom na ulogu sudstva*. Na njezin je poticaj Vijeće Europe u rujnu iste godine osnovalo multidisciplinarnu komisiju stručnjaka za borbu protiv korupcije čiji je program 1996. godine usvojio odbor ministara Vijeća Europe.

Važan prinos u borbi protiv organiziranog kriminala predstavlja i *Četrdeset preporuka* sedam najrazvijenijih zemalja svi-

jeta. Skupine za financijsku akciju (FATF), kao tijela za promicanje mjera protiv pranja novca razvijenih zemalja svijeta.

Potrebno je spomenuti i vrlo važnu suradnju policija koja se ostvaruje preko Interpola, Europol, Schengenskog sporazuma, TREVI, nevladinih međunarodnih policijskih organizacija kao što su IACP, FIFSP, ali i izvan tih institucionaliziranih asocijacija u razmjenama iskustava, ad hoc suradnjama na pojedinim kaznenim djelima, razmjenama podataka i slično. Interpol je prva međunarodna policijska organizacija koja danas okuplja oko 180 država članica. Hrvatska je u članstvo Interpola primljena 1992. godine. Instrumenti međunarodne policijske suradnje u okviru Interpola jesu: stvaranje baze podataka o međunarodnim počiniteljima kaznenih djela i njihova razmjena, tiskanje međunarodnih tjeratica i objava, identifikacija osoba, kriminalistička analitika, koordinacija međunarodnih istraga, tiskanje i distribucija biltena modus operandi te tiskanje objava za ukradenim vrijednim predmetima. Osnovna djelatnost Europol, čiji je pravni temelj djelovanja Deklaracija o Europolu koja je prihvaćena 1995. godine a ratificirana 1996. godine, je prikupljanje podataka od nacionalnih ureda Europol te stvaranje zajedničke baze podataka, a u budućnosti bi Europol trebao prerasti u neku vrstu nadnacionalne kriminalističke policije, nadležne za suzbijanje međunarodnog terorizma i drugih, osobito teških kaznenih djela. Zasadu Europol nema operativnih ovlasti, već funkcionira kao ustanova za prikupljanje i distribuciju podataka. Radi poboljšanja europske sigurnosti tijekom 1975. godine, osnovana je posebna Skupina za borbu protiv međunarodnog terorizma, radikalizma i ekstremizma, skraćeno TREVI. Učinkovitu suradnju nacionalnih policija potiču i Schengenski sporazumi. Prvi Schengenski sporazum vlade pet zemalja članica Europske zajednice potpisale su u Schengenu (Luksemburg) 1985. godine. Drugi Schengenski sporazum, potpisan 1990. godine, predstavlja ostvarenje mjera dogovorenih prvim sporazumom. Od dogovorenih mjera interesantno je istaknuti ujednačavanje policijskih ugovora o suradnji na sprečavanju kaznenih djela i traganju za počiniteljima kaznenih djela, uspostavljanje jedinstvenog računalnog informacijskog sustava radi traganja za osobama i stvarima (Schengenski informacijski sustav, SIS), pojednostavljenje i ubrzanje pomoći u kaznenim postupcima, poboljšanje suradnje među policijskom razmjenom časnika za vezu, uspostavljanje radioveze i dopuštanje gonjenja preko graničnih prijelaza te operacije nadzora u susjednim državama i usklađivanje zakona koji se odnose na droge, oružje, eksplozive i registraciju putnika koji odsjedaju u hotelima.

PREGLED ISTRAŽIVANJA RASPROSTRANJENOSTI ORGANIZIRANOGA KRIMINALA U SVIJETU I REPUBLICI HRVATSKOJ

Problemi u praćenju organiziranoga kriminala su višestruki. Ne postoje standardizirani kriteriji jedinstvenoga statističkog praćenja koji bi davali odgovor na pitanja koja kaznena djela uvrstiti, a koja apstrahirati, kako razlučiti djela u stjecađu, pripremanje od radnje izvršenja te kako ih kvantificirati i sl. S obzirom na različite metode i kriterije obuhvata pojave, dobiveni rezultati bitno se razlikuju i teško su komparabilni. Bejaković (1994.) te Portes (1994.), govoreći, doduše, o neslužbenom gospodarstvu koje je društveni fenomen koji se u cijelosti ne poklapa s organiziranim kriminalom, ali neki njegovi segmenti tipični su primjeri organiziranoga kriminala, naglašavaju paradoks osobito frustrirajući za one koji istražuju ovaj fenomen koji se sastoji u nepreciznosti mjernih instrumenata za njegovu izmjeru. Oni napominju da, ako uopće postoji konsenzus kada je neslužbeno gospodarstvo u pitanju, to je slaganje da niti jedan način mjerenja neslužbenoga gospodarstva ne donosi pouzdane podatke o čemu najbolje svjedoče široki rasponi procjena njegove rasprostranjenosti.

U izmjeri veličine protupravno stečene dobiti podaci su različiti. Za Njemačku procjenjuje Muller (1989.) šteta prouzročena djelovanjem organiziranoga kriminala iznosi oko 10 posto domaćeg godišnjeg bruto proizvoda, dok direktor odjela za suzbijanje organiziranoga kriminala u Varšavi navodi kako je ona u Poljskoj oko 20 posto domaćeg godišnjeg bruto proizvoda (Singer, 1998.). Flormann (1995.) smatra realnim ocjenu da šteta prouzročena djelovanjem organiziranoga kriminala u Njemačkoj iznosi oko 170 milijardi DEM godišnje. U SAD-u se šteta od tih kriminalnih radnji procjenjuje na oko 2 milijuna dolara, a u Švicarskoj na oko 400 milijuna švicarskih franaka godišnje (Weber, 1998.). Za našu zemlju Buterin (1999.) navodi podatke o ukupno prijavljenoj materijalnoj šteti, uključujući i pribavljenu protupravnu imovinsku korist, tijekom 1998. godine u iznosu od 1 663 097 008,00 kn, što je u porastu u odnosu na 1997. godinu kada je iznosila 1 455 507 282,50 kn. Međutim, valja napomenuti da u ovim i sličnim procjenama počinjene štete od organiziranoga kriminala nije uzeta u obzir teško procjenjiva nematerijalna šteta, nastala ilegalnom trgovinom drogom, ljudima, oružjem i izvršenjem drugih kaznenih djela.

Iznesene su procjene o dohotku od neslužbenog gospodarstva i organiziranoga kriminala koje pokazuju da se dohodak kriminalnih organizacija u svijetu kreće približno od 500 do 700 milijardi USA dolara godišnje (Santino, 1998.). Tijekom zasjedanja 20. posebne sjednice Opće skupštine UN, posvećene borbi protiv droge (New York, 1998. godine), istaknut je

podatak o tome kako narkomafija u svijetu ostvari godišnje kriminalni profit u iznosu od 500 milijardi USD, što predstavlja veći "prihod" od ukupno ostvarene svjetske trgovinske dobiti naftne industrije (Sačić, 1998.). Godine 1994. na ministarskoj konferenciji u Napulju izneseno je da organizirani kriminal obrće godišnje i više tisuća milijardi dolara, od čega čak oko 50 posto od ilegalne trgovine drogom. Već je općepoznato kako su danas neki kriminalni bossovi ("kumovi") bogatiji i moćniji nego neke manje države. Kolumbijska narkomafija svojedobno je državi nudila plaćanje cjelokupnog inozemnog duga od 28 milijardi dolara za ustupak da se kolumbijski narkomafijaši ne izruče SAD-u. Odbijanje prijedloga i odlučnost vlade da prekine krijumčarenje narkotika izazvali su pravi rat.

Posebno zabrinjavaju podaci o rasprostranjenosti organiziranoga kriminala u Rusiji. U izvješću ruskog Ministarstva unutarnjih poslova iz prosinca 1996. godine navodi se kako je u razdoblju od 1990. do 1995. udeseterostručen broj organiziranih kriminalnih skupina, broj kaznenih djela koja su počinile povećao se pet i pol puta, a članstvo u kriminalnim udruženjima poraslo je za 210 posto. Prema procjenama stručnjaka ruskog Ministarstva unutarnjih poslova, organizirani kriminal već nadzire 85 posto privatnih poduzeća, 1 500 državnih poduzeća, 4 000 akcionarskih društava i više od četvrtine aktivnosti banaka (Gilinski, prema Singer, 1998.).

Maver (1998.) navodi podatke za Sloveniju prema kojima je policija samo u 1995. godini otkrila 775 kaznenih djela koja se pripisuju djelovanju organiziranoga kriminala. Prema izvješću policije, u Poljskoj djeluju 293 organizirane kriminalne grupacije s oko četiri tisuće članova (Singer, 1998.). U Nizozemskoj se već 1985. godine u policijskim izvješćima upozorava na opasnost koja prijeti od djelovanja organiziranih kriminalnih skupina, a u izvješću iz 1991. godine spominje se 98 čvršće organiziranih kriminalnih skupina (Fijuant, 1997.).

Istraživanjem tamne brojke organiziranoga kriminala vezanog uz drogu procijenjeno je da tamna brojka iznosi jedan prema sto. Müller (1989.), Geissdorfer (1993.) i Fundermann (1985.) kod kaznenoga djela ucjene nuđenjem zaštite utvrdili su odnos od jedan prema deset u korist neotkrivenoga kriminala. Dakle, određeni broj tih djela ostaje trajno neotkriven, pa je (tamna brojka) vrlo visoka. Ponajprije tome pridonosi činjenica što se i najneregularniji oblici poslovanja prividno odvijaju na legalan i dopušten način. Pravno relevantne činjenice kriminalnog događaja i kriminalnog ponašanja uglavnom su prikrivene u složenim poslovnim događajima, često između više gospodarskih subjekata, a počinitelji im žele dati obilježje normalnih poslovnih događaja, zbog čega i nose obilje-

žje prikrivenosti. Otkrivanje zloupotreba otežano je zbog većeg broja načina prikrivanja protupravnih radnji.

Interesantni su rezultati znanstvene studije o prognozi i razvoju organiziranoga kriminala u Njemačkoj te u Europskoj uniji, provedene na inicijativu Saveznoga kriminalističkog ureda Njemačke u čijoj je izradi sudjelovalo 26 eminentnih znanstvenika s različitih znanstvenih područja. Prema mišljenju tih stručnjaka, ako izostanu odgovarajuće mjere: udio organiziranoga kriminaliteta u ukupnoj masi kriminaliteta porast će s 19 posto u 1988. godini na 37 posto u 2000. godine, kriminalna udruženja postat će čvrsto strukturirana i etablirana u pojedinim gospodarskim i državnopravnim tijelima, imigracijska politika omogućit će stvaranje u urbanim sredinama "slamova" i getoiziranih oblika pojedinih etničkih zajednica, odakle će se regrutirati pripadnici različitih kriminalnih udruženja. Navedeni rezultati jasno ocrtavaju opasnost njegova širenja (prema Sačić, 1998.).

Sustavnih izvornih znanstvenih istraživanja izmjere cjelokupnog opsega i kretanja organiziranoga kriminala u Republici Hrvatskoj za sada nema. Bilo je pokušaja izmjere na manifestnoj razini (npr. Sačić, 1998.; Tomašević, 1998.), te znanstveno-istraživački projekt *Neslužbeno gospodarstvo* u Republici Hrvatskoj, čiji rezultati su prezentirani u zborniku izvornih znanstvenih radova, međutim, pratili su samo "sivu ekonomiju" koja je, znamo, samo jedan segment organiziranoga kriminala, i to manje opasan. Izmjerom neslužbenog gospodarstva u RH u tom projektu bavili su se Bićanić, 1997.; Bejaković, 1997.; Madžarević i Mikulić, 1997.; Čučković, 1997. i Skorupan, 1997.

Sačić (1998.) praćenjem organiziranoga kriminala u razdoblju od 1991. do 1997. godine uočava stalan porast broja prijavljenih kaznenih djela u svezi s organiziranim kriminalom, i to sa 13,7 posto ukupne mase prijavljenih kaznenih djela u 1991. godini na 33,6 posto prijavljenih za istu skupinu kaznenih djela u 1997. godini. Istodobno, uočava stalan pad broja prijavljivanja svih ostalih kaznenih djela, što pokazuje promjenu globalne strukture kriminaliteta u Hrvatskoj. Međutim, takvo tumačenje organiziranoga kriminaliteta ocjenjuje se kao preširoko, pa isti autor posebno izdvaja djela s "jače izraženim obilježjima organiziranog kriminaliteta" i navodi njihov udio od 1,79 posto u ukupnoj masi kriminaliteta u RH u 1997. godini, odnosno 1,5 posto u prvih šest mjeseci 1998. godine. Tomašević (1998.) je praćenjem broja kaznenih prijava u razdoblju od 1991. do 1995. godine u RH za kaznena djela povezana s organiziranim kriminalom utvrdio stalno povećanje njihova udjela u općem kriminalitetu. Naime, broj kaznenih prijava se ne povećava, čak se u posljednjih nekoliko

godina stalno smanjuje, ali istodobno se apsolutni brojevi kaznenih prijava povezanih uz djela organiziranoga kriminala stalno povećavaju.

Kada se želi protumačiti takva struktura kriminaliteta i takav udio organiziranoga kriminala u RH, potrebno je voditi računa o nekoliko činjenica: utjecaju "minikriminalne reforme" (donošenje novih zakona iz područja kaznenoga prava), ratnom stanju u većem dijelu RH te novom ustroju gospodarskog poslovanja (prelazak na tržišno gospodarstvo i privatizacija). Donošenje novog Kaznenog zakona uvjetovalo je izmjenu strukture broja prijavljivanja pojedinih kaznenih djela, poglavito u svezi sa zluporabom droge, kriminalizacijom i samim posjedovanjem opojnih droga, što je u prethodnom razdoblju bilo prekršajno djelo. Osim toga, na tako jasan trend povećanja broja prijavljivanja tih kaznenih djela (objašnjava Sačić, 1998.) znatno je utjecalo pojačano prijavljivanje kaznenih djela u svezi sa zluporabom oružja, i to u velikoj mjeri samo za protuzakonito posjedovanje oružja kao neposredne posljedice ratnih zbivanja na ovom području, a ne otkrivanja međunarodnih krijumčarskih kanala oružja. Također treba dodati i činjenicu povećanog broja prijavljivanja tzv. prijevara u gospodarstvu koje se u svijetu uobičajeno dovode u svezu s organiziranim kriminalitetom, no kod nas u nerijetko, zbog posebnih prilika nelikvidnosti u plaćanju dospjelih obveza, vjerovnici posezali za prijavljivanjem dužnika za prijevaru, iako nije za to djelo utvrđena namjera što je, s jedne strane, prouzročilo porast broja prijavljivanja tih djela. Naime, u Hrvatskoj se, zbog nedjelotvornosti trgovačkih sudova prilikom naplata potraživanja, dio poslovnih odnosa koji su u biti građanskopravne prirode prijavljuju kao prijevara, da bi se "zloupotrijebilo" policiju i državno odvjetništvo u svrhu namirenja potraživanja. Dakle, struktura prijavljenih kaznenih djela, praćenih u grupaciji kaznenih djela u svezi s organiziranim kriminalom, nedvojbeno nas upozorava na oprez u tumačenju jasno izraženog trenda porasta prijavljivanja tih kaznenih djela, jer je, u nedostatku definicije pojma organiziranoga kriminala u Hrvatskoj, jedini kriterij za praćenje te vrste kriminala bio broj prijavljenih kaznenih djela koja se i u svijetu, uobičajeno i tradicionalno, dovode u svezu s organiziranim kriminalom, bez mogućnosti bilo kakve korekcije njegove slijepe statističke primjene koja nije razlikovala npr. "prijevaru" u gospodarstvu (izdavanje akceptnih naloga bez pokrića, zbog nelikvidnosti) od teže, organizirane, "piramidalne prijezare", npr. financijskog inženjeringa. Ratno stanje u Republici Hrvatskoj također je uvjetovalo promjenu u strukturi stanovništva. Potrebno je naglasiti da vrijeme u kojem su dostupna istraživanja provedena karakteriziraju brojne specifi-

čnosti. Osnovna populacija, to jest broj i struktura stanovništva je izmijenjena. Tijekom prosinca 1991. godine u sjeverozapadnoj Hrvatskoj registrirano je 121 686 izbjeglica (Kern i sur., 1992.) od kojih je većina bila smještena na području Zagrebačke županije. Pretežno je riječ o ruralnom stanovništvu i stanovništvu iz manjih urbanih cjelina koje je zbog ratnih zbivanja bilo prisiljeno migrirati u grad. U posljednje dvije godine u kojima su istraživanja provedena broj stanovnika se smanjio zbog povratka prognanika i izbjeglica u mjesta iz kojih su iselili. S obzirom na nestabilnost promatrane populacije, usporedba kretanja broja i opsega kaznenih djela je otežana. Pojavi novih, odnosno posebnih pojava oblika kriminaliteta usmjerenih na povredu ili ugrožavanje pravnog, socijalnog, gospodarskog i financijskog sustava RH, može se gotovo sa sigurnošću pretpostaviti, pridonijele su društvene gospodarske i socijalne promjene kao relevantni egzogeni čimbenici. Tako je, primjerice u našoj zemlji, u relativno kratkom razdoblju više od 80 posto gospodarskog sektora promijenilo vlasnika (Čučković, 1996.). "Takav nagli i sveobuhvatni raspad stare strukture vlasništva nužno je rezultirao raširenom percepcijom povećanih šansi za uspon na statusnoj ljestvici što je fenomen koji možemo nazvati psihologijom životne prilike. Takva je spoznaja pomogla ne samo mobilizaciji individualnih resursa i razvijanju poduzetničkih sklonosti već i raznorodnim "strategijama zaobilaznja prepreka. Ovo posljednje odnosi se na traženje (i) nalaženje načina kako postati vlasnikom ili dioničarem u situaciji kada je vlastiti kapital nedostatan" (Štulhofer, 1997., 283).

Djelovanje organiziranoga kriminala često se i olako u raznim izvješćima i u literaturi dokazuje stanjem i porastom kriminaliteta vezanog uz drogu i s intenziviranjem ilegalnoga tržišta drogom. Singer (1998.) napominje kako nije preporučljivo da se podaci o stanju i kretanju kriminaliteta vezanog uz drogu rabe nedovoljno kritički kao argument za egzistenciju, opseg i djelovanje organiziranoga kriminala, pogotovo kad znamo da je u našoj zemlji dosada neznan broj osoba procesuiran zbog udruživanja ili organiziranja mreže preprodavača i posrednika (čl. 173. st. 3. KZ), ili nekog oblika udruživanja za počinjenje takve kriminalne djelatnosti (čl. 201. OKZ, čl. 333. KZ). Porast broja osumnjičenih, optuženih i osuđenih zbog droge u velikoj je mjeri također posljedica, naglašava Singer (1998.), kriminalnopolitički vrlo problematičnih zakonskih opisa kaznenih djela koja dopuštaju neselektivnu kriminalizaciju ovisnika, dakle nesumnjivo bolesnih osoba, čak i za posjedovanje droge za vlastite potrebe (čl. 173. st. 1. KZ), zbog međusobne solidarne pomoći u svrhu izbjegavanja teških posljedica apstinencijskih kriza (čl. 173. st. 5. KZ). Bilo bi s tim

u svezi vrijedno slijediti poticaj glavnog državnog odvjetnika pokrajine Schleswig – Holstein (Ostendorfa, 1991.) koji, imajući u vidu odgovarajuća zakonodavna rješenja u Njemačkoj, smatra da bi bilo potrebno ispitati “do koje mjere totalna i nediferencirana kriminalizacija našoj kulturi strane psihotropne supstancije upravo pogoduje stvaranju kriminalnih organizacija kao što je to dvadesetih godina ovog stoljeća u SAD-u bio slučaj zbog potpune zabrane točenja alkohola” (Singer, 1998.).

Stoga samo jednostavna kvantifikacija, bez proučavanja strukture ove skupine kažnjivih ponašanja te kretanja broja i strukture stanovništva i cjelokupne socioekonomske i opće društvene konstelacije, ne daje pravu sliku o njihovoj rasprostranjenosti i opasnosti.

Interesantna je spoznaja Tomaševića (1998.) da povećanje broja počinjenih djela organiziranoga kriminaliteta prati stalno povećanje broja poznatih počinitelja. Broj poznatih počinitelja pokazuje da organizirani kriminalitet u Hrvatskoj još nije dostigao stupanj visoke organiziranosti i međunarodne povezanosti te da se organiziranost još uvijek pretežno uspostavlja na lokalnoj razini. U prilog toj tezi ide i podatak da je postotak poznatih počinitelja kod ostalih kaznenih djela tzv. “općega kriminala” manji nego kod kaznenih djela organiziranoga kriminala.

KAZNENOPRAVNI ASPEKT ORGANIZIRANOGA KRIMINALA

Kao ključna pitanja koja se javljaju prilikom rasprave o organiziranome kriminalu mogu se izdvojiti: obuhvaćaju li opisi postojećih kaznenih djela sve pojavne oblike organiziranoga kriminala, odgovaraju li sankcije predviđene za njih potrebama učinkovitog suzbijanja tog oblika kriminala i nije li kazneno pravo predviđanjem novih sankcija te pojedinim novim procesnim odredbama došlo u sukob s temeljnim načelima kaznenoga prava koja osiguravaju zaštitu ljudskih prava i jamče pravnu sigurnost, jesu li prihvatljiva odstupanja od postulata pretpostavke okrivljenikove nedužnosti kojima se kod određenih kaznenih djela teret dokaza prebacuje na okrivljenika; mogu li se državama nametati ograničenja njihova suvereniteta u slučajevima koji traže da istražne radnje u predmetima organiziranoga kriminala na njihovu području poduzimaju represivna tijela strane države; jesu li prihvatljive mjere istraživanja činjenica i prikupljanja dokaza kojima se drastično ograničavaju neka temeljna prava građana, kao što je to slučaj narušavanja prava na tajnost osobnog i obiteljskog života kod tajnih opservacija i tehničkoga snimanja ili, još više, kod “proaktivnog” detektiranja kriminalnih stanja uz pomoć “prikrivenih istražitelja”, simuliranog otkupa predmeta i sl., (problematizira Krapac, 1998.).

Kurtović (1998.) ističe da legislatura danas na izazove organiziranoga kriminala uzvraća brojnim promjenama i adaptacijama tradicionalnog kaznenoga prava, češće nego uvođenjem novih paradigmi kaznene odgovornosti. To se posebice odnosi na područje uvjeta odgovornosti za počinjenje djela unutar kriminalne organizacije te na područje sankcija. Ugledni znanstvenici s područja kaznenog i međunarodnog kaznenog prava upozoravaju da bi borba protiv organiziranoga kriminala mogla "revolucionirati" kazneno pravosuđe u opsegu nepoznatom u dosadašnjoj povijesti (Weigend, prema Krapac, 1998.). Kao što se masovna pojava kaznenih djela, počinjenih kao "poslovnih pothvata" raznih zločinačkih asocijacija, razlikuje od uzorka "običnoga" kriminaliteta, znači kaznenih djela pojedinca koje se javlja kao izolirano odstupanje od socijalno prihvatljivog ponašanja u društvu, tako će se možda kazneno pravosuđe morati ubuduće razlikovati od sadašnjeg, utemeljenog na kaznama i mjerama primjerenim skrivljenom, društveno prijekornom ponašanju pojedinca (Weigend, 1997.). Suočene s izazovom organiziranoga kriminala, države u svojim kriminalnopolitičkim odlukama moraju prekoračiti sudbonosnu razdjelnicu: hoće li zadržati tradicionalna načela kaznenoga prava ili će, i u kojoj mjeri, prihvatiti nove ciljeve i nova sredstva kriminalne politike koja možda mijenjaju temeljne postavke o krivnji i kažnjivosti (Krapac, 1998.), a to je ujedno i najveći, ali ne i jedini problem kaznenog prava pred izazovom organiziranoga kriminala.

S teorijskoga stajališta najvažnije je pitanje na koji način postaviti kaznenu odgovornost vođa zločinačke organizacije, a nerazdvojno od toga je pitanje kako ih sankcionirati (lakše ili teže). Problem je u tome što je vrlo teško utvrditi da su vođe i ostali članovi organizacije stvarno sudjelovali u izvršenju pojedinih djela. To znači da tradicionalni oblici počiniteljstva i dioništva mogu biti nedostatni za individualnu kažnjivost. Većina je pravnih sustava pronašla rješenje ili proširenjem pojmovna supočinitelj i posredni počinitelj ili uvođenjem "jedinstvenog počiniteljstva", ili oslanjanjem na tradicionalnu akcesornu odgovornost (dioništvo), ili u konceptu conspiracy (dogovora za počinjenje djela) (Kurtović, 1998.). Istodobno, u praksi glavni problem nije u utvrđivanju oblika sudjelovanja, već u dokazivanju neposrednog sudjelovanja u pojedinačnim djelima izvršenima od članova koji u hijerarhijskoj strukturi organizacije zauzimaju "niži" položaj (Kurtović, 1998.).

Zbog činjenice da organizirani kriminal djeluje na ilegalnim i legalnim područjima, u slučaju kriminalne aktivnosti "legalne organizacije" pojavljuju se teškoće pri utvrđivanju pojedinačne kaznene odgovornosti za djela počinjena u njezinu korist. Uz ovaj problem materijalnog kaznenoga prava (krivnja članova skupine) nastavno se pojavljuje problem za kazne-

no procesno pravo (u pogledu dokazivanja i dokaznih sredstava). Naime, "odvajanje" vodstva zločinačke organizacije od pukih izvršitelja zločina otežava rad državnih tijela u dokazivanju kriminalne djelatnosti organizatorima i nalogodavcima zločina, što nerijetko ima za posljedicu bavljenje državnih tijela samo pripadnicima s "dna zločinačke piramide" i, slijedom toga, jačanje pozicije pravih organizatora i nalogodavaca zločina koji time dobivaju epitet ili, u gorem slučaju, status "nedodirljivih". Težnja ka što većoj učinkovitosti u borbi protiv organiziranoga kriminala skreće pozornost i na "vječno" pitanje kaznenoga procesnoga prava: kako naći pravi i primjeren odnos dviju oprečnih tendencija vidljivih tijekom provedbe kaznenog postupka, i to težnje za djelotvornošću provedbe kaznenog postupka (zaštita državnih i općedruštvenih interesa) i, s druge strane, težnje za zaštitom ljudskih prava i sloboda građana, sudionika u kaznenom postupku. Stupanj i način ograničenja tih vrijednosti suvremene civilizacije određuje se u skladu sa četiri postulata o pravnim okvirima za ograničenje temeljnih prava i sloboda. S obzirom na temu ovog rada, interesantna su dva: posezanja u temeljna prava i slobode moraju uvijek biti materijalno pravno legitimizirani težinom kaznenoga djela koje se istražuje ili za koje se pojedinac sankcionira (kriminalnopolitički je nedopustivo nerazmjerno ograničavanje temeljnog prava, primjerice prava na slobodu kod lakih delikata), svako poduzeto posezanje u temeljno pravo mora biti organizirano vremenskim rokom i nadzorom suda nad uvjetima za njegovo određivanje i nad njegovom primjenom. Slijedeći potrebu efikasnosti pravnog sustava, hrvatski zakonodavac je odredbom članka 180. Zakona o kaznenom postupku predvidio mogućnost određivanja šest posebnih mjera (nadzor i tehničko snimanje telefonskih razgovora, odnosno sredstava za tehničko komuniciranje na daljinu, nadzor i tehničko snimanje prostorija, tajno praćenje i tehničko snimanje osoba i predmeta, uporabu prikriivenih istražitelja, simulirani otkup predmeta te simulirano davanje potkupnine, nadzirani prijevoz i isporuku predmeta kaznenog djela) kojima se privremeno ograničavaju ustavna prava građana a koje, na zahtjev državnog odvjetnika, može odrediti istražni sudac protiv osobe za koju postoje "osnove sumnje".

Svjedoci smo i sukoba različitih koncepcija politike suzbijanja organiziranoga kriminala, pa se tako postavlja pitanje kako razriješiti dvojbu treba li, u borbi protiv organiziranoga kriminala, mijenjati postojeća temeljna načela stvaranjem posebnoga tretmana za tu vrstu kriminaliteta, ili je pak u tom području nužno zadržati tradicionalna načela kaznenoga prava (Kurtović, 1998.). U tom smislu postoje brojni različiti prijedlozi o uvođenju novih pravnih rješenja ovoga problema. Bez obzira na različite kriterije, sve se mjere i radnje mogu

okvirno podijeliti na tri skupine: represivne – koje obuhvaćaju različite metode istraživanja, tajnog nadzora i infiltracija u kriminalne skupine; preventivne – koje obuhvaćaju profilaksu kriminalne imovine, razne oblike ograničenja slobode kretanja pojedinih osoba, zaštitu potencijalnih svjedoka i sl. te ustrojstvene – koje se odnose na centralizaciju policijskih izvida kod hijerarhijski viših (policijskih) tijela, na specijalizaciju policije i državnog odvjetništva i funkcionalno povezivanje njihovih specijaliziranih sektora (Krapac, 1998.).

Na području materijalnog kaznenoga prava predlaže se preciznije određivanje kaznenih djela povezanih uz organizirani kriminalitet te pooštrenje represije prema počiniteljima. Sve su jači zahtjevi za propisivanje konfiskacije imovine kao posebne kaznene sankcije za sudionike u provođenju djela organiziranoga kriminala te mjere koje se odnose na novčarski promet, kriminizaciju pranja novca, financijski nadzor nad novčanim transakcijama, ograničenje raznih financijskih monopola i bankarske tajne, mjere za brzo identificiranje imovinske koristi stečene kaznenim djelom te njezino sekvestriranje i konačno oduzimanje (tzv. slijeđenje traga novca).

Potrebno je usavršiti postojeći normativni instrumentarij i stvoriti potrebne organizacijske i kadrovske uvjete za sprečavanje ulaganja ilegalno stečenih prihoda u legalne gospodarske i financijske tijekove (pranje novca), kao i za oduzimanje ilegalno stečene imovine i njezinih plodova uz barem djelomično rasterećenje nadležnih tijela od tereta dokaza (slično Ostendorf, 1991.). Kada je riječ o ovoj skupini kaznenih djela, predlaže se i proširenje iznimaka od presumpcije okrivljenikove nevinosti (dakle, prebacivanje tereta dokaza na okrivljenika), predviđanje posebnih mehanizama za zaštitu sudionika u postupku, a govori se čak i o predviđanju posebne nadležnosti za ta kaznena djela. Smatra se da bi takvim zakonskim izmjenama kazneno pravosuđe, koristeći se međunarodnom suradnjom, bilo kadro suprotstaviti se organiziranome kriminalu.

Pri predlaganju i kreiranju svih kazneno pravnih instituta i mjera treba polaziti od iskustvom potvrđene činjenice da je osnovni i najjači motiv djelovanja organiziranoga kriminala svakako brzo stjecanje velike financijske i druge materijalne dobiti uz što manji rizik. Razumljivo je, stoga, da se među efikasnije metode suzbijanja organiziranoga kriminala ubrajaju one koje potiru i znatno reduciraju imovinski efekt djelovanja kriminalnih organizacija. Upravo zato se kriminolozi i kriminalisti sve češće zalažu za normativne instrumente koji će omogućiti da se lakše uđe u trag ilegalno stečenoj imovini, a koji neće pretjeranim teretom dokaza otežati ili čak spriječiti oduzimanje takve imovine. Na prijekor da se pritom podcje-

njuje opasnost da na taj način budu povrijeđena prava i slobode građana, zagovornici tih ekonomskih mjera ističu da bi upravo zbog zaštite građana od djelovanja kriminalnih organizacija bilo uputno u slučaju osnovane sumnje da je neka imovina stečena ilegalno barem djelomično teret dokaza prebaciti na nositelje te imovine.

U nacionalnim kaznenopravnim sustavima dolazi do transformacija koje predstavljaju odgovor na izazov organiziranoga kriminala. Tako je i Hrvatska, izmjenom kaznenog zakonodavstva, prihvatila nova rješenja za borbu protiv organiziranoga kriminala i ratificirala nekoliko međunarodnih konvencija te donijela neke specifične zakone. Transformacije su utemeljene na domaćim inicijativama i iskustvima, ili su rezultat međunarodnih postignuća. Sjedinjene Američke Države odigrale su vodeću ulogu u otkrivanju novih metoda u borbi protiv organiziranoga kriminala koje su polako prihvaćene u zakonodavstvima ostalih zemalja (prikriveni istražitelj, simulirano davanje potkupnine i dr.).

Vrlo važno je istaknuti da je organizirani kriminal izazvao velike promjene u pravosudnim sustavima. Jedna od temeljnih pretpostavki i ujedno temeljnih karakteristika borbe protiv organiziranog kriminala jest promjena svrhe, cilja poduzimanja radnji pri suzbijanju kriminala. Kod kriminala koji možemo označiti kao "obični", ali samo radi distinkcije prema onome što nazivamo "organizirani", svrha poduzimanja brojnih radnji državnih tijela jest otkrivanje i kažnjavanje pojedinca koji je počinio kazneno djelo, dok je kod organiziranoga kriminala cilj otkrivanje i razbijanje organizacije kojoj pojedinac pripada (ističe Gluščić, 1998.).

Da bi određena država, pa tako i Hrvatska, mogla suzbiti organizirani kriminal, potrebno je ostvarivanje nekoliko uvjeta. Ti se uvjeti mogu svrstati u nekoliko kategorija koje se mogu podijeliti na dvije osnovne. To su: stvaranje temelja na nacionalnoj razini i povezivanje s međunarodnim organizacijama i drugim državama. Na nacionalnoj razini potrebno je definiranje organiziranoga kriminala, stvaranje zakonodavnog temelja i organizacijske promjene u tijelima koja se bave suzbijanjem organiziranoga kriminala. Na međunarodnoj razini potrebno je intenziviranje suradnje svih državnih tijela te učvršćivanje postojećih i stvaranje novih oblika suradnje, jer se postojeći pokazuju nedostatnima.

Rješenjima sadržanim u Kaznenom zakonu ostvarene su pretpostavke materijalnog kaznenoga prava za uspješno suzbijanje organiziranoga kriminala, oslobađanje od kazne tzv. pokajnika, vrste kazni, trajanje kazne zatvora, posebno propisivanjem uvjeta za izricanje kazne dugotrajnog zatvora za najteže oblike teških kaznenih djela u svezi s organiziranim kri-

minalitetom, određivanje kvalifikatornih okolnosti čije ostvarenje pridonosi težem kažnjavanju počinitelja i sudionika ako su djelo učinili u sastavu kriminalne skupine ili zločinačke organizacije, proširenje liste tzv. koruptivnih delikata i druge odredbe Kaznenog zakona, a poglavito institut oduzimanja imovinske koristi ostvarene kaznenim djelom čiju primjenu, nažalost, sudska praksa gotovo ne bilježi posljednjih godina (iako je to, prema iskustvima drugih zemalja, jedna od najučinkovitijih mjera borbe protiv organiziranoga kriminala). Kos (1999.) je pregledom pravomoćno okončanih spisa pred Županijskim sudom u Zagrebu u razdoblju od 1994. godine do 1. rujna 1999. godine utvrdio kako mjera oduzimanja imovinske koristi dolazi u primjenu relativno rijetko. Takav nalaz iznenađuje s obzirom na velik broj kaznenih djela u kojima je donesena pravomoćna presuda pred Županijskim sudom u Zagrebu, a u svojoj osnovi imaju, bilo kao obilježje djela, bilo kao motiv za počinjenje kaznenog djela, pribavljanje imovinske koristi. Iako zakon nalaže obvezatnu primjenu ovog instituta, autor pretpostavlja da je njegovo rijetko primjenjivanje rezultat činjenice da sami oštećenici postavljaju odštetne zahtjeve, a imovinska korist ne prelazi iznose odštetnih zahtjeva, pa se nema što oduzimati kao protupravno pribavljena imovinska korist. Interesantno je napomenuti da je u promatranom razdoblju u samo 18 kaznenih predmeta izrečena mjera oduzimanja imovinske koristi. U najvećem broju slučajeva (13) riječ je bila o kaznenim postupcima vezanim uz zlouporabu opojnih droga, u tri slučaja o kaznenim djelima razbojništva, a zabilježen je po jedan slučaj kaznenoga djela prijevare i krivotvorenja novca u kojima su izrečene mjere oduzimanja imovinske koristi.

Specifičan institut za sprečavanje organiziranoga kriminala je mogućnost korištenja pokajnika u kaznenom postupku. Pokajnik je uobičajeni (ne i zakonski) naziv za osobu koja kao član zločinačke organizacije otkrije tijelima kaznenog postupka podatke o toj organizaciji, očekujući da se zbog toga protiv nje ne pokrene kazneni postupak. Proučavanjem odredbi našeg materijalnog kaznenog prava može se zamijetiti da one proširuju značenje ovog pojma, jer omogućuju da se član skupine ili zločinačke organizacije oslobodi kazne tako da iskazivanje ne mora biti motivirano dobivanjem neke vrste procesnog imuniteta i (obvezatnim) oslobođenjem od kazne. Naravno, materijalno-pravno motiviranje "pokajnika" ne uzrokuje dvojbe koje nastaju kod procesno-pravnog motiviranja. Naime, oslobođenje od kazne moguće je samo ako član skupine ili zločinačke organizacije otkrije grupu ili organizaciju prije nego u njezinu sastavu ili za nju počini kazneno djelo (čl. 333. KZ). Procesno pravo, za razliku od navedenoga,

pokajnikom smatra osobu koja je kao pripadnik zločinačke organizacije počinila jedno ili više kaznenih djela. Mogućnost korištenja pokajnika smatra se jednom od djelotvornih mjera za borbu protiv organiziranoga kriminala, a prihvaća je i naše procesno pravo. To, naime, daje ovlaštenja državnom odvjetniku RH da odbaci kaznenu prijavu ili da odustane od kaznenoga progona takve osobe. Pritom zakonodavac određuje kriterij koji bi državnom odvjetniku trebao poslužiti pri odlučivanju, a to je da između težine počinjenih djela i važnosti iskaza mora postojati razmjer. Empirijskih istraživanja ovog instituta u RH još uvijek nema, pa u ovom trenutku nije moguće zaključivati o njegovoj praktičnoj korisnosti. S obzirom na činjenicu da je opseg organiziranoga kriminala, kao i njegov udio u ukupnom kriminalitetu RH malen, u ovom trenutku može se pretpostaviti da on neće biti često primjenjivan u nas. No, postojanje takve procesne odredbe svakako je usklađeno sa suvremenim metodama borbe protiv spomenute negativne društvene pojave, što potvrđuje i iskustvo zemalja u kojima je organizirani kriminal temeljni društveni problem, a koje govori da ovaj procesni institut može imati veliko praktično značenje.

Opće je prihvaćeno stajalište da su dvije najučinkovitije sankcije u borbi protiv organiziranoga kriminala konfiskacija i oduzimanje dobiti, dakle one kojima se počiniteljima oduzimaju "plodovi" njihovih kaznenih djela. Glede tih sankcija postoje različiti tretmani u nacionalnim pravnim sustavima. Konfiskacija je gotovo svugdje prihvaćena kao dopunska sankcija oduzimanja predmeta koji su nastali počinjenjem djela ili su uporabljani za njegovo počinjenje (*producta et instrumenta sceleris*). Ona je došla na zao glas zbog zlouporabe u totalitarnim režimima, pa je većina pravnih sustava sankciju konfiskacije cjelokupne počiniteljeve imovine ukinula zbog mogućnosti njezinih zlouporaba. Oduzimanje dobiti ostvarene kaznenim djelom mjera je koja uključuje dobit u bilo kojem obliku (i novčana sredstva na bankovnom računu) te u nekim državama pokriva i onaj profit koji je ostvaren iz "izvorne" dobiti (Njemačka, Nizozemska i Belgija). Međutim, u nekim je državama kao oblik kažnjavanja još uvijek zadržano oduzimanje počiniteljeve cjelokupne osobne imovine, npr. u Francuskoj za kaznena djela zlouporabe droga i djela protiv čovječnosti te u Švicarskoj za djela počinjena od organizacija mafijaškog tipa (prema Kurtović, 1998.).

Organizirani kriminal zbog svoje razorne snage ponovno aktualizira pitanje odgovornosti pravnih osoba za zločin proistekao iz njezina djelovanja. U jednom dijelu nacionalnih zakonodavstava razvoj ide prema imovinskoj odgovornosti za akte pojedinca. Tek u pojedinim zemljama postoje odredbe

koje predviđaju vikarijsku odgovornost, a jednako su rijetke i izričite odredbe o odgovornosti za rad trećih.

Interesantno je da prema austrijskom zakonodavstvu pravna osoba može biti raspuštena ako je njezin službenik počinio kazneno djelo u svezi sa službom i ako se mogu očekivati buduće zlorabe. Također, nekaznenopravne sankcije, moćnih dalekosežnih posljedica, predviđa talijansko pravo prema kojemu sumnja da je riječ o organizaciji mafijaškog tipa može dovesti do tzv. "preventivnih mjera" koje uključuju konfiskaciju i oduzimanje koristi ostvarene kaznenim djelom. Nizozemska predviđa mogućnost sudskog raspuštanja pravne osobe koja je odgovorna za kazneno djelo, ako je to potrebno radi sprečavanja ponovnog kriminalnog ponašanja (Kurtović, 1998.).

Delikti ostvareni u djelatnosti kartelnih udruženja u pravilu se uvrštavaju u skupine prekršaja, prijestupa, ili čak izvan područja kaznenoga prava, pa u tom slučaju za njih ostaje isključivo imovinska sankcija. Primjer za prvu soluciju jest njemačko zakonodavstvo u kojem se kartelni delikti sankcioniraju kao prekršaji. Drugu, još liberalniju skupinu predstavlja poredak Velike Britanije (Pavišić, 1991.).

U hrvatskom kaznenom zakonodavstvu ne postoje sankcije posebno rezervirane za skupine i organizacije, već se one primjenjuju isključivo prema pojedincima, makar su djela počinili u sastavu zločinačke organizacije. Konfiskacija počiniteljeve osobne imovine kao vrsta sankcije za kaznena djela ne postoji uopće u hrvatskom zakonodavstvu. Mjere koje se u određenom smislu mogu posredno odnositi na imovinu zločinačke organizacije jesu sigurnosna mjera oduzimanja predmeta i posebna mjera oduzimanja imovinske koristi ostvarene kaznenim djelom. I jedna i druga se primjenjuju sudskom odlukom prema individualnom počinitelju djela.

Sigurnosna mjera oduzimanja predmeta (čl. 80. KZRH) može se primijeniti glede predmeta koji je bio namijenjen ili uporabljen za počinjenje kaznenoga djela ili je nastao počinjenjem kaznenoga djela, kad postoji opasnost da će se određeni predmet ponovno upotrijebiti za počinjenje kaznenoga djela, ili kad postoje razlozi zaštite opće sigurnosti, ili moralni razlozi. Predmeti se mogu oduzeti i kad nisu vlasništvo počinitelja, a zakonom se može odrediti i njihovo obvezatno oduzimanje (npr. opojne droge prema čl. 173. st. 7. KZRH). U poredbenom pravu postoji tendencija da se predmet "slijedi", pa tako prema njemačkom kaznenom zakonodavstvu počinitelju može biti određeno da plati novčanu protuvrijednost ako je predmet prodao ili je na drugi način spriječio njegovo oduzimanje. U nekim se državama oduzimanje predmeta uporabljenih ili nastalih počinjenjem djela može primijeniti i

prema pravnim osobama. Ako su pravne osobe do predmeta došle *mala fide* ili za neprimjerenu cijenu, njemačko, francusko, švicarsko i slovensko kazneno pravo predviđa njihovo oduzimanje. Takva rješenja sve više pokazuju da ne postoji oštra granica između oduzimanja predmeta i oduzimanja dobiti ostvarene kaznenim djelom (Kurtović, 1998.).

Od predmeta *instrumenta et producta sceleris* razlikuju se predmeti koji su u smislu koristi ostvareni počinjenjem kaznenoga djela, a koji se oduzimaju (prema odredbi čl. 82. KZ). Ova se odredba u hrvatskom kaznenom pravu ne smatra kaznenopravnom sankcijom, a niti pravnom posljedicom osude, već posebnom mjerom. Riječ je o mješovitom kazneno-građanskom institutu *sui generis* čija je svrha u uspostavi stanja narušenog počinjenjem kaznenoga djela i u zabrani nezakonitog bogaćenja kriminalnim djelatnostima. Derenčinović (1999., 162) objašnjava kako "cilj toga instituta nije ni u kakvom utjecaju (preventivnom ili retributivnom) na počinitelja kaznenoga djela ili sudionike koji je karakterističan za kaznenopravne sankcije i koji se sastoji u ograničenju određenih prava i sloboda, već u realizaciji temeljnog načela zabrane nezakonitog bogaćenja i provedbi antiteze tezi da se kriminal isplati". U imovinsku korist ubrajaju se novac, vrijednosni papiri ili stvari (materijalna dobit) do koje je došao bilo koji sudionik ostvarenja kaznenoga djela (čl. 82. st. 2. KZ). Ako se ona u cijelosti ili djelomično ne može oduzeti, sud će obvezati počinitelja na isplatu novčane protuvrijednosti. Temelj oduzimanja imovinske koristi svaka je sudska odluka kojom je utvrđeno da je kazneno djelo počinjeno. Međutim, interesantan je stav Bačića (prema Kurtović 1998.) kako iz odredbe čl. 82. st. 1. KZ proizlazi da će se imovinska korist oduzeti i u slučaju kada vođenje kaznenog postupka nije bilo moguće, odnosno odlukom kojom se postupak obustavlja zbog postojanja određenih procesnih smetnji. Za primjenu ove mjere nije potrebno ispuniti kaznenopravne zahtjeve krivnje i kažnjivosti, jer se ona može primijeniti i kad ne postoji krivnja počinitelja i bez obzira na oblik sudjelovanja u počinjenju djela. Prema tome, jedini je uvjet njezine primjene da je dobit ostvarena baš počinjenjem djela. Riječ je isključivo o tzv. čistoj dobiti, jer bi inače ova mjera značila konfiskaciju počiniteljeve imovine (Kurtović, 1998.).

Imovinska korist može se oduzeti i od trećih osoba, bez obzira na to po kojem su je temelju stekle, ako su došle do nje pod okolnostima koje upućuju na to da su znale ili su mogle i bile dužne znati da je korist ostvarena kaznenim djelom. Kurtović (1999., 748) smatra kako se "s obzirom na to da novi Kazneni zakon ne sadrži izričitu odredbu o oduzimanju dobiti od organizacija, posredno iz odredbi Zakona o kaznenom

postupku zaključuje da je 'treća osoba' ne samo fizička nego i pravna". Odredba čl. 468. st. 3. ZKP predviđa da se u postupku oduzimanja imovinske koristi odluka dostavlja osobi na koju je imovinska korist prenesena, a i predstavniku pravne osobe ako je sud izrekao oduzimanje imovinske koristi od te osobe. Ranije je odredba čl. 82. Osnovnoga krivičnog zakona predviđala oduzimanja imovinske koristi od organizacije ili zajednice "ako je počiniteljevim krivičnim djelom pribavljena imovinska korist za organizaciju ili zajednicu".

U poredbenom se pravu prepoznaju najmanje tri pristupa ovom problemu. Prvi dopušta, ili čak nalaže oduzimanje dobiti (imovine) organizacijama ako su one stvorene kao mafijaški tip organizacije, ili ako su njihovi članovi osuđeni zbog pripadanja zločinačkoj organizaciji (Austrija, Finska, SAD). Drugi pristup ne predviđa oduzimanje dobiti od pravnih osoba. Neke države predviđaju da se mogu oduzeti samo predmeti i imovina koji pripadaju počinitelju (Japan i Poljska). Taj se pristup temelji na stajalištu o punitivnoj prirodi ovih sankcija. Sasvim drukčije stajalište usvaja pravo SAD-a po kojem transfer nezakonite dobiti nije smetnja za njezino oduzimanje, osim za *bona fide* kupce. Slično je rješenje predviđeno i u francuskom kaznenom pravu u svezi s dobiti ostvarenom djelima zlouporabe droga (Weigend, prema Kurtović, 1998.). Treći sustav dopušta oduzimanje dobiti ako ju je treća osoba (i pravna) nepravedno ostvarila prijenosom na sebe (Njemačka, Švicarska). Švicarska predviđa mogućnost oduzimanja osobne imovine i od pojedinaca (ne i pravnih osoba) koji su podržali kriminalnu organizaciju, ako se smatra da ona potječe od aktivnosti zabranjenih organizacija (Weigend, prema Kurtović, 1998.).

Zbog "moćne" karakteristike organiziranoga kriminala da vrlo žurno transferira profit ostvaren kriminalnim aktivnostima, stalna je opasnost da će počinitelj ili organizacija prijenosom imovine kasnije onemogućiti oduzimanje nezakonito ostvarene dobiti. Zato je u određenim kaznenopravnim sustavima u cilju sprečavanja ostvarivanja profita moguće i privremeno oduzimanje imovine ili predmeta tijekom kaznenog postupka. Austrija, Belgija, Njemačka, Švicarska, Finska, Kanada i SAD predviđaju mogućnost privremenog "zamrzavanja" imovine počinitelja.

Novo hrvatsko kazneno zakonodavstvo (čl. 467. ZKP) predviđa privremene mjere osiguranja u slučaju kad dolazi u obzir oduzimanje imovinske koristi, a, što je za borbu protiv organiziranoga kriminaliteta vrlo važno, i mjere blokade bankovnih računa i sekvestracije sredstava na njima (čl. 219. st. 3.-6. ZKP). I prema zakonskom tekstu te su mjere predviđene za kazneni postupak u svezi s organiziranim krimina-

litetom, jer se odnose na sredstva pribavljena protuzakonitom trgovinom opojnim drogama ili na sredstva pribavljena sudjelovanjem u kaznenim djelima koja je počinila skupina ili zločinačka organizacija a za koja zakon predviđa kaznu zatvora više od tri godine. Preventivno značenje ima i odredba o privremenoj obustavi izvršenja financijskih transakcija pravnih ili fizičkih osoba za koje postoji sumnja da predstavljaju kazneno djelo, da služe prikrivanju kaznenoga djela ili prikrivanju dobiti ostvarene kaznenim djelom (čl. 219. st. 5. ZKP). Ove mjere osiguravaju oduzimanje dobiti pribavljene počinjenjem kaznenih djela čime se upravo organiziranome kriminalu zadaje najteži udarac, pa se može ustvrditi da one same po sebi predstavljaju važno preventivno sredstvo i utječu na profilaksu kriminalno sumnjive imovine, koja počiva na ideji "prevencije kroz represiju".

Razvojem sofisticiranih načina izvršenja i dobro organiziranih počinitelja djela, kadrovska opremljenost sudova sve će više dobivati na značenju, odnosno predstavljati sve veći problem za njegovo suzbijanje ako ne bude mogla adekvatno odgovoriti na njegov izazov. Zbog iznimne složenosti rada na otkrivanju i procesuiranju organiziranoga kriminala sve se više uočava potreba za specijaliziranim ekipama stručnjaka u policiji, za specijaliziranim državnim odvjetnicima i istražnim i raspravnim sucima, kao i kasacijskim i apelacijskim vijećima. Tako je, npr. u Italiji, osnovan specijalni ured za provođenje istrage protiv mafije (Hauptmann, prema Singer, 1998.).

Specijalizacija u borbi protiv organiziranoga kriminaliteta ostvarena je u Hrvatskoj isključivo na razini Ministarstva unutarnjih poslova. Tu su organizirani posebni odjeli kriminalističke policije za borbu protiv organiziranoga kriminala koji su međusobno povezani, a koriste se centraliziranom obradom podataka. Nažalost, specijalizacija na pravosudnoj razini nije provedena. Npr. mogućnosti da se uoče nezakonitosti u određenom području poslovanja i pronalaženje dokaza za utvrđivanje pravno relevantnih (odlučnih) činjenica često je vezano uz specijalističko kriminalističko i ekonomsko znanje. Na kaznenim i istražnim odjelima naših sudova ne postoji specijalizacija sudaca za npr. gospodarski kriminalitet, krvne delikte i slično. Osnivanjem sudova za mladež kao specijaliziranih sudova (prijajšnja vijeća za maloljetnike pri općinskim i županijskim sudovima) bilježe se pozitivna iskustva takvog pristupa u suzbijanju malodobničke delinkvencije, pa se tim više javlja potreba za oživotvorenjem ove ideje u postupcima razrješavanja kaznenih djela u svezi s organiziranim kriminalom. Možda je rješenje u specijaliziranom sudačkom kadru. Tada bi se, vjerojatno, povećala učinkovitost suda i, što je još važnije, u većoj mjeri povećala mogućnost suda da

ocjenjuje npr. često složena financijska i knjigovodstvena vještačenja i druge dokaze za čije razumijevanje valja poznavati npr. ekonomske zakonitosti poslovanja. Važno je specijalističko osposobljavanje policijskih službenika i inspeksijskih službi koje djeluju u početnoj fazi otkrivanja delikata. Brojne visoko razvijene europske zemlje sustavno organiziraju stručna osposobljavanja, i to svih službi koje otkrivaju, gone i odlučuju o odgovornosti za kažnjiva ponašanja. Dakle, bez općeg i dopunskog osposobljavanja teško je zamisliti minimalnu učinkovitost u suzbijanju organiziranoga kriminala. Pred društvom se nalazi i zadatak pravodobnog osposobljavanja svih razina zaštitnog sustava za suočavanje s novim rafiniranim oblicima zločina, kao npr. organizirana borba protiv terorističkih organizacija i slično. Stoga smatramo opravdanim, gotovo nužnim provesti specijalizaciju u okviru državnog odvjetništva te raspravnih i istražnih odjela sudova.

Za uspješno suzbijanje organiziranoga kriminala svaka-ko je vrlo važna i provedba ujednačene kaznene politike sudova prema osobama koje su proglašene krivima za počinjenje kaznenih djela u svezi s organiziranim kriminalom (poglavito za počinjenje tih kaznenih djela u realnom stjecaju), i u pogledu vrsta i u pogledu visine, odnosno trajanja izrečenih sankcija. Praćenje aktualne sudske prakse neprocjenjivo je kada znamo da je ona posredan izvor prava i da u određenom smislu popunjava nedorečenosti i praznine u zakonu, uočava probleme i životne situacije koje nisu normativno pokrivena, a koje se javljaju. Ona je nezaobilazni čimbenik na putu osiguranja jedinstvene primjene zakona, jer precizira domet zakona u odnosu na različite životne situacije, ustanovljuje smisao pojedinih pojmova koji nisu definirani, ispunjava praznine koje u pravnim propisima mogu postojati, nalazi rješenja za nejasnoće, uklanjajući proturječnosti, ako su izmakle zakonodavcu, a koje sprečavaju pravilnu primjenu zakona, osuvremenjujući rješenja iz zastarjelih propisa.

PENOLOŠKI ASPEKT ORGANIZIRANOGA KRIMINALA

Središnji problem penalnog sustava je pitanje odgovaraju li tradicionalna pravila o sankcioniranju za sankcioniranje onih koji gospodare kriminalnim organizacijama i iz njihovih akcija izvlače najveću korist, a uvijek ostaju u sjeni, razvijajući i razrađujući sve veće i opsežnije planove kriminalne djelatnosti; odgovara li tradicionalni repertoar kazni i drugih mjera potrebama sankcioniranja takvih osoba koje, ako im se netaknutom ostavi tako stečena imovinska korist, slikovito možemo zaključiti, mogu "kupiti državu".

Pojedini čelnici kriminalističke policije u Njemačkoj otvoreno postavljaju pitanje kako sredstvima i strukturama ko-

je odišu duhom XIX. stoljeća učinkovito suzbiti kriminalna djelovanja pripadnika kriminalnih udruženja koji iskorištavaju nesavršenost zakona i njihovih "praznina", uz uporabu najmodernije tehnike, informatičke i prometne komunikacije, međunarodnih kriminalnih veza, enormne moći utemeljene na visini stečenoga "prljavog novca" koji, uz korupciju državnih službenika i političkih predstavnika, ulažu u gospodarske i financijske tijekove (Forstenhausler, 1996., prema Sačić, 1998.).

Područje sankcija posebice je važno za sprečavanje organiziranoga kriminala. Uočeno je da borba protiv njega ne može biti uspješna dok je ograničena na pojedinačnog počinitelja. Pravilo je organiziranoga kriminala da se profit velikom brzinom transferira, prenosi tamo gdje će se teško otkriti. Stoga je temeljno pitanje svakog pravnog sustava kako kaznenopravne sankcije primijeniti na zločinačku organizaciju kao cjelinu za djela njezinih članova. Ograničavajući je čimbenik činjenica da su "kolektivne sankcije" zamišljene samo za organizacije koje su stvorene kao pravne osobe, dok kriminalne organizacije najčešće nisu uopće legalno registrirane niti imaju zakonite fondove iz kojih bi mogle platiti kaznu. Poredbeno pravo ukazuje na postojanje dva sustava. Prvi je onaj u kojem su pravne osobe kazneno odgovorne. Opću kaznenu odgovornost pravnih osoba predviđaju Nizozemska i SAD, dok je ograničena odgovornost samo za neka djela predviđena u Francuskoj te za vrlo ograničen broj djela u Finskoj, Grčkoj i Japanu. Njemačka smatra pravne osobe odgovornima za kriminalne djelatnosti njezinih tijela i visoko rangiranih zaposlenika, ali iz teorijskih je razloga premjestila odgovornost pravnih osoba u područje administrativnih (upravnih) prijestupa (prema Kurtović, 1998.). Gotovo identična je situacija u našem sustavu. Naime, pravne osobe mogu biti stranke u prekršajnom postupku i postupku za gospodarske prijestupe koji su u nas u nadležnosti trgovačkih sudova.

Iznimno koristan institut za adekvatno suočavanje s organiziranim kriminalom u našem kaznenom pravu je "oduzimanje imovinske koristi ostvarene kaznenim djelom" (čl. 82. KZ). To nije institut osobne već stvarne prirode, jer oduzimanje imovinske koristi ne djeluje *ad personam*, već *ad rem*. Derenčinović (1999., 169) objašnjava: "premda oduzimanje i imovinske koristi predstavlja restitutivnu mjeru koja se primjenjuje neovisno o kriterijima o kojima sud vodi računa pri izboru vrste i mjere kaznenopravne sankcije, ne treba zane-mariti ni njezinu načelno generalnopreventivnu funkciju". S obzirom na to da je jedna od odrednica organiziranoga kriminala i "tzv. kriminalno poduzetništvo" (Pečar, 1993., 327), tj. da je riječ o racionalno motiviranom zabranjenom ponašanju upravljenom stjecanju dobiti, učinkovita primjena instituta

oduzimanja imovinske koristi može djelovati kao jedan od najvažnijih demotivacijskih čimbenika u cost-benefit analizi koja, što pokazuju brojne kriminološke studije, prethodi ulasku u kriminalnu zonu kod brojnih djela ostvarenih od organiziranih kriminalnih skupina (Derenčinović, 1999.).

Suvremene znanstvene i stručne spoznaje danas su dovele do bezuvjetnog konsenzusa u svezi s činjenicom da učinkovitost politike suzbijanja kriminaliteta ovisi i o primjerenim rješenjima na području tzv. alternativnih sankcija. Međutim, njihova je pozicija i utjecaj u formalnim kaznenim sustavima prilično marginalna. Čak i onda kada se koriste, često se upotrebljavaju s ciljem rješavanja socijalnih konflikata te u posredovanju između žrtve i počinitelja kada je riječ o lakšim deliktima, dok se nasilnički ili "ozbiljni kriminalitet" rješava isključivo unutar tradicionalnog sustava na čak oštriji i više kažnjavajući način. Međutim, istodobno je u svijetu razvidan upravo neučinkovit sustav glede kažnjavanja i povrata teških kaznenih djela, pa se zbog toga u posljednje vrijeme politika kažnjavanja sve više orijentira, ako već ne na primjenu, onda na proučavanje alternativnih sankcija od kojih se za ovu skupinu počinitelja izlaz vidi u restituciji poput globe ili naknade štete, kompenzaciji "žrtvi", odnosno zajednici te na relativno novije oblike sankcija koje se provode u lokalnoj zajednici ("community based alternative sanctions"), npr. pojačani, odnosno zaštitni nadzor, neplaćeni rad u korist zajednice ili ograničenje slobode s obvezom sudjelovanja u odgovarajućim programima.

Južne američke države (navodi Conkina, 1991., prema Žakman-Ban i dr. 1994.) koje imaju veći udio zatvaranja od ostalih, orijentirale su se prema programima kao što su: izdržavanje kazne u vlastitom domu uz dopuštenje da se on napusti samo da bi osuđenik išao na posao ili da bi sudjelovao u javnim, dobrotvornim aktivnostima; elektronsko praćenje počinitelja koji je uvjetno otpušten ili mu je izrečena uvjetna osuda; radni centri u zajednici u kojima osuđenici rade besplatno na poslovima koje im odredi grad ili okrug; intenzivna kontrola na probaciji i sl. Cilj alternativnih sankcija djelotvorno je kažnjavanje počinitelja kaznenih djela i postizanje zastrašivanja, rehabilitacije, retribucije i pravde. Naime, ove su sankcije djelotvorne ako mogu osigurati javnu sigurnost, zadovoljiti osjećaj pravde i ako nisu skupe (ističe Conklin, 1991., prema Žakman-Ban i dr., 1994.). Međutim, s pravom se upozorava i na nužnost čuvanja određenog generalno-preventivnog i represivnog karaktera kaznenoga prava, te na to da se treba nužno respektirati i javnu sigurnost i javno mišljenje (Šeparović, 1998.).

Walgrave i Geudens (1996.), prema Walgrave i Aertsen (1996.), posebno naglašavaju potrebu osiguravanja jednog iz-

nimno važnog uvjeta kaznenog pravnog sustava, a to je primjena načela proporcionalnosti odnosa između ozbiljnosti delikta i gornje granice dopuštene državne intervencije. Naime, obveza nadoknade dopušta uvođenje proporcionalnosti, a razmatranje počinjene štete služi kao indikacija za stupanj dopuštenog ograničavanja slobode. Provedbom toga načela, oni smatraju, ostvaruje se "zadovoljavajući" kazneno pravni sustav. Naknada štete ocjenjuje se kao najučinkovitija i najpoželjnija sankcija prema počiniteljima organiziranoga kriminala. Ona je komplementarna metoda koja unosi nove elemente "pravde" u sustav, pridonosi prepoznavanju i nadoknadi tuđeg osobnog vlasništva te potvrđuje društvo kao uređenu zajednicu, sigurnu u svoja prava. Braithwaite i Pettit (1990.; prema Walgrave i Aertsen, 1996.), u svojem komentaru jasno daju prednost "kažnjavanju" koje uključuje opciju nadoknade; "Pretpostavke reprobacije i reintegracije vode u razvoj restitucije kao oblika kažnjavanja; ono simbolizira štetu, dajući prizvuk da je nešto loše napravljeno". Središnja pitanja koja se javljaju kada se govori o naknadi štete su: Do koje mjere tradicionalno pravosuđe prihvaća naknadu kao važan cilj? Može li nadoknada postati intrinzični dio postojećeg kaznenog sankcioniranja? Koji uvjeti moraju biti zadovoljeni kako bi pravda nadoknade zauzela središnje mjesto?

Slično tome, govori se da pravosuđe ne bi trebalo ni posramljivati, ni reintegrirati, ono bi trebalo jednostavno uspostaviti odgovornost i prinos prema uvjetima koji promiču nadoknadu. Osim toga, opravdano se pretpostavlja da će se kulturna klima u društvu kao cjelini razvijati u smjeru stvaranja volje za nadoknadu i, ako je potrebno, do obveze nadoknade kao mogućnosti reintegracije počinitelja ove skupine kaznenih djela. Prema ideji "pravde nadoknade" glavni cilj pravne intervencije prema počinitelju kaznenoga djela ne bi trebao biti kažnjavanje, čak ni (re)edukacija, već popravlanje ili nadoknada za štetu koja je počinjena kaznenim djelom. Popravlanje štete nije zapravo ništa drugo do moguć način promicanja reintegracije: počinitelj može utjecati na svoju dobru volju sebi u korist, popravljajući štetu. Postoji mnogo pravnih, socio-etičkih i empirijskih argumenata za razvoj pravde nadoknade, ne samo kao dijela postojećeg retributivnog i rehabilitativnog pravosudnog sustava, već kao potpuno novog samostalnog pravnog modela.

Nadalje, kao jedna od alternativnih sankcija prema ovoj skupini počinitelja spominje se rad u zajednici, ili rad za opće dobro. Walgrave i Aertsen (1996.) navode da je zajednica viktimizirana povredom javnog reda i prijetnjom javnim općim vrijednostima i ona može zahtijevati kompenzaciju, tražeći od počinitelja (kompenzacijski) rad u zajednici. Napominje se da rad u zajednici treba implementaciju pune legalne proce-

dure, ponajprije iz razloga što rad u zajednici ne povezuje izravno delikt i sankciju, pa tako čini tu vezu između njih beznačajnom i teško uočljivom. Drugo, on nema samo kompenzacijski učinak, već eksplicitno uključuje ograničenje slobode kao rezultata delikta. Iznimno je interesantno pitanje mogućnosti izricanja uvjetne osude sa zaštitnim nadzorom određenim kategorijama prijestupnika, no ono je, navode Žakman-Ban i dr. (1994.) ponekad gotovo heretičko pitanje. Primjerice, u prošlosti probacija se izricala samo počiniteljima manje teških kaznenih djela. Dubiozno je pitanje kriterija suda pri izricanju uvjetne osude, odnosno zaštitnog nadzora uz uvjetnu osudu.

Glede dostignuća i učinkovitosti hrvatskog penalnog sustava, ocjene se razlikuju. Kurtović (1998.) smatra da kriminalnopolitički pristup organiziranome kriminalitetu na legislativnom planu uglavnom odgovara zahtjevima suvremene antikriminalne politike u području organiziranoga kriminala te da je novo hrvatsko kazneno zakonodavstvo učinilo važan napredak u legislativnom uređenju područja organiziranog kriminala. Suprotno je stajalište Krapca (1997.) po kojem odredbe materijalnog kaznenoga prava o počiniteljima i kažnjivom sudioništvu usvajanjem teorije vlasti nad djelom ne slijede tendencije iz poredbenoga prava koje proširuju opseg kaznene odgovornosti pojedinca.

Bez obzira na to kako u ovom trenutku ocijenili učinkovitost našeg penalnog sustava u odnosu na organizirani kriminal, složiti ćemo se s time da će, *de lege ferenda*, težak i složen posao trajati i nadalje kontinuiranim praćenjem učinkovitosti cjelovitog sustava koji radi na otkrivanju, sankcioniranju te tretmanu počinitelja, jer samo dobri propisi i adekvatne mjere te, što je još važnije, njihova dosljedna primjena mogu sustav borbe protiv organiziranoga kriminala i njegovo sprečavanja učiniti učinkovitim.

VAŽNIJI PROPISI I TIJELA U REPUBLICI HRVATSKOJ VAŽNI ZA BORBU PROTIV ORGANIZIRANOGA KRIMINALA

Možemo ocijeniti kako su preporuke Vijeća Europe u nas u velikoj mjeri prihvaćene te su zakonima u području kaznenog materijalnog i procesnog prava ostvarene pretpostavke za uspješno suzbijanje organiziranoga kriminala. Nadalje, doneseni su brojni posebni propisi.

Konvenciju Vijeća Europe o pranju, traganju, zapljeni i oduzimanju koristi stečene kaznenim djelom Republika Hrvatska, kao članica Vijeća Europe, ratificirala je 11. listopada 1997. godine, a 29. rujna 1997. godine donijela je Zakon o potvrđivanju konvencije (*Narodne novine* – međunarodni ugovori br. 14/1997.). Konvencija je proizašla iz potrebe vođenja

zajedničke kaznene politike te činjenice da teška kaznena djela sve više postaju međunarodni problem, što zahtijeva suvremene i učinkovite metode na međunarodnoj razini, a jedna od tih metoda je i oduzimanje prihoda proizašlog počinjenjem kaznenoga djela. Republika Hrvatska donijela je i Zakon o sprečavanju pranja novca (*Narodne novine* br. 69/1997.) kojim se propisuju mjere i radnje u bankarskom, novčarskom i drugom poslovanju koje se poduzimaju radi otkrivanja i sprečavanja pranja novca. Predviđen Zakonom, a ustrojen Uredbom Vlade RH, u prosincu 1997. počeo je s radom Ured za sprečavanje pranja novca. Uloga Ureda je, prije svega, preventivnog karaktera – spriječiti pranje novca i u suradnji s drugim državnim tijelima otkrivati pranje novca. No, konačni cilj svih tih radnji jest da se prihodi (dobit) stečeni kaznenim djelom oduzmu od počinitelja, a određena stečena prava utvrde ništavnim. Donesen je i Pravilnik o načinu i rokovima obavješćivanja Ureda za sprečavanje pranja novca te načinu vođenja popisa prikupljenih podataka.

Temeljem Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o ustrojstvu ministarstava i državnih upravnih organizacija, kao posebno tijelo državne uprave, s položajem samostalne državne upravne organizacije neposredno odgovorne Vladi Republike Hrvatske, ustrojen je krajem 1997. godine Državni inspektorat. Temeljni posao Državnog inspektorata je obavljanje inspekcijskog nadzora nad provedbom zakona i drugih propisa. U obavljanju tih poslova Državni inspektorat nadzire više stotina propisa (zakona, uredbi, odluka, pravilnika, normi kakvoće) kojima se uređuju upravna područja pod nadzorom Inspektorata (trgovina, obrt, cijene i kakvoća proizvoda i usluga, ugostiteljstvo i turizam, radni odnosi i zaštita na radu, morsko i slatkovodno ribarstvo, šumarstvo i lovstvo, stočarstvo, rudarstvo, elektroenergetika, posude pod tlakom, mjeriteljstvo i dr.), a prema podacima (Jordanić, 1999.), to obavlja oko 300 000 registriranih pravnih i fizičkih osoba. Važan dio nadzora odnosi se na nadzor raznih oblika neovlaštenog obavljanja djelatnosti (nadriobrt, preprodaja robe, rad na crno i sl.) od domaćih i stranih fizičkih osoba.

Važno je istaknuti i nadležnost rada Carinske uprave Republike Hrvatske i carinarnica glede provođenja prekršajnog postupka, koja je propisana:

1. Zakonom o carinskoj službi (NN, br. 53/91. i 106/93.),
2. Carinskim zakonom (*Narodne novine*, br. 53A/91. i 92/94.),
3. Zakonom o trgovini (*Narodne novine*, br. 11/96. i 75/99.),
4. Zakonom o slobodnim zonama (*Narodne novine*, br. 44/96.)
5. Uredbom o porijeklu robe i načinu izdavanja potvrda o porijeklu robe (*Narodne novine*, br. 66/99.).

Europska konvencija o uzajamnoj pravnoj pomoći u kaznenim stvarima i Dodatni protokol uz Europsku konvenciju o

uzajamnoj pravnoj pomoći u kaznenim stvarima postali su ratifikacijom u skladu s Ustavom RH dijelom unutarnjeg prava Republike Hrvatske, a po svojoj pravnoj snazi iznad zakona. Europska konvencija o uzajamnoj pravnoj pomoći u kaznenim stvarima iz 1959. godine ratificirana je 7. svibnja 1999. godine, a Dodatni protokol uz Europsku konvenciju o uzajamnoj pravnoj pomoći u kaznenim stvarima iz 1959. godine ratificiran je 15. rujna 1999. godine.

Pristupajući navedenim konvencijama te donoseći Zakon o sprečavanju pranja novca, kao i ostala zakonska rješenja, posebno glede oduzimanja imovinske koristi ostvarene kaznenim djelom, RH je svojim zakonodavstvom, dakle normativnim rješenjima, zadovoljila međunarodne standarde u svezi s materijalno-pravnim i procesnim odredbama nužnim za sprečavanje stjecaja bilo kojeg oblika imovinske koristi ostvarene kaznenim djelom, pa tako i u kontekstu organiziranoga kriminala.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na kraju se možemo upitati: Isplati li se zločin? Bolje rečeno: Smije li se zločin isplatiti? Pitanje je to čiji bi odgovor trebao biti smjernica za kreiranje mjera i akcija kaznene politike u borbi protiv organiziranoga kriminala. Naime, pojedinca (potencijalnog počinitelja) moramo našom kaznenom politikom, odnosno efikasnošću sustava i zakona dovesti u situaciju da mu se nikako ne isplati ući u mračnu zonu organiziranoga kriminala, jer mu težina i visina zapriječene kazne i, što je puno važnije, mogućnost da bude uhićen u protupravnom ponašanju te mogućnost da mu se ono dokaže mogu onemogućiti daljnje poslovanje i, dapače, oduzeti slobodu.

Pouzdana spoznaje o postojanju i pojavnim oblicima djelovanja kriminalnih organizacija nužna su za projektiranje racionalne strategije suzbijanja i sprečavanja ove pojave te za odgovarajuća organizacijska i kadrovska rješenja u svim segmentima sustava koji sudjeluje u njegovu otkrivanju, gonjenju, sankcioniranju i izvršenju sankcija. Također, te spoznaje su potrebne i za procjenu efikasnosti u tu svrhu donesenog normativnog instrumentarija, kako bi se neprekidno propitivalo odgovara li on adekvatno na izazov organiziranoga kriminala i na mogućnosti sprečavanja njegova razvoja. Dakle, potrebno je kontinuirano i sustavno proučavati opseg, kretanje i strukturu organiziranoga kriminala, kako bi se eventualno mogli uočiti novi pojavnici oblici i nova obilježja ili zamijetiti postojeća, sve s ciljem da bi se moglo utjecati na uzroke takvom stanju i uklanjati ih. U znatnom se broju zemalja teži ustanovljenju prikladnog sustava primjerenih sankcija koje uključuju ograničenja i zabrane djelatnosti, a zatim i druge posljedice neretributivnog značaja. S toga stajališta također je potrebno preispitati uspješnost i svrhovitost provedbe naših pe-

noloških programa prema osuđenim osobama za počinjenje kaznenih djela u svezi s organiziranim kriminalom.

Naglašava se multidisciplinarni karakter mjera za suzbijanje organiziranoga kriminala, pa je, osim u kaznenom pravu, neprocjenjivo važno *de lege ferenda* uređenje propisa i u drugim područjima, kao u fiskalnom, trgovačkom, carinskom, administrativnom ili imovinskom pravu. Posebice je važno, uz represivne mjere, pravno regulirati i mogućnosti poduzimanja preventivnih mjera *ante delictum*. Stoga, konkretni zahtjevi stoje pred nacionalnim policijama, inspekcijским službama, financijskom policijom, poreznim upravama, nadzornim službama u bankarstvu, gospodarskim komorama i, naravno, pravosuđem. U vremenu kada se nutarnja sigurnost zemlje ne može postići samo mjerama poduzetim unutar njezinih nacionalnih granica, nužno je pojačati međunarodnu suradnju svih subjekata koji sudjeluju u otkrivanju i suzbijanju djelovanja organiziranoga kriminala. Vrijedno je nastojanje međunarodne zajednice koja u suvremenim uvjetima teži, ako ne jedinstvenoj, a ono barem ujednačenoj, što je moguće konvergentnijoj zaštiti, takvoj koja bi u odnosu na većinu država omogućila prijeko potrebni minimum učinkovitosti u detekciji i procesuiranju organiziranoga kriminala.

Ponovno valja naglasiti da samo odgovarajućim multidisciplinarnim istraživačkim strategijama možemo upoznati i razumjeti ovaj zasigurno složeni društveni fenomen, a tek njegovim dobrim poznavanjem stvoriti uvjete za njegovo na neki način "kontroliranje" i sprečavanje.

LITERATURA

- Bay, J. (1998): The Danish Response to the Questionnaire on Organized Crime in the Baltic Sea Area, *AIDP* (16): 52.
- Bejaković, P. (1994): Siva ekonomija u svijetu i osnovica za njezino analiziranje u Hrvatskoj; *Financijska praksa* 18 (2): 79-107.
- Bejaković, P. (1997): Procjena veličine neslužbenog gospodarstva u izabranim zemljama; *Financijska praksa* 21 (1-2): 91-124.
- Bičanić, I. (1997): Mjerenje veličine i promjena neslužbenog gospodarstva; *Financijska praksa* 21 (1-2): 15-28.
- Buterin, T. (1999): Kriminalistička motrišta na nove pojavne oblike kriminala u financijskim institucijama; *Policija i sigurnost* 8 (3-4): 220-228.
- Čučković, N. (1997): Neslužbeno gospodarstvo i proces privatizacije; *Financijska praksa* 21 (1-2): 259-276.
- Derenčinović, D. (1999): Pravna priroda instituta oduzimanja imovinske koristi i njegovo značenje u prevenciji ograniziranog kriminala; *Policija i sigurnost* 8 (3-4): 161-170.
- Fijuant, C., (1997): Organisierte Kriminalität in Nordwesteuropa, u: *Internationale Organisierte Kriminalität*, München.
- Flormann, W. (1995): *Heimliche Unterwanderung*; Organisierte Kriminalität-Herausforderung für Staat und Gesellschaft, Lübeck.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 4-5 (48-49),
STR. 687-727

SKORUPAN, V.:
OPĆENITO O...

Fundermann, B. (1985): Von Ausländern an Ausländern. Die Schutzgelderpressung-bevorzugter Delikt der organisierten Kriminalität, U: *Kriminalistik* (8).

Geissdorfer, J. (1993): Schutzgelderpressung U: *Deutsches Polizeiblatt* (3).

Glušćić, S. (1998): Kaznenopravni sustav pred izazovom organiziranog kriminaliteta – međunarodne kaznenopravna pomoć i suradnja; *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 5 (2): 903-929.

Jordanić, B. (1999): Uloga, primjena zakona i drugih propisa iz nadležnosti rada Državnog inspektorata, povrede zakonskih propisa i oduzimanje imovinske koristi stečene nezakonitom djelatnosti; *Policija i sigurnost* 8 (3-4): 246-259.

Jukić, M. (1998): Organizirani kriminal – neka pitanja kaznenopravnih inkriminacija nedopuštenih ponašanja u praktičnoj primjeni; *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 5 (2): 779-786.

Kern, J., Ivanković, D., Kujundžić, M., Dragun, D., Vuletić, S. (1992): Migratory dynamics due to the war in Croatia; *Croatian Medical Journal* 33 (2): 101-105.

Kos, D., (1999): Postupak dokazivanja kriminalnog porijekla imovinske koristi u praksi hrvatskih sudova; *Policija i sigurnost* 8 (3-4): 304-313.

Krapac, D. (1997): Fizionomija novog hrvatskoga kaznenog zakonodavstva, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 4 (1): 5.

Krapac, D. (1998): Pogled na neke važnije odredbe novoga hrvatskog kaznenog zakonodavstva o organiziranom kriminalitetu i pitanja njihove praktične primjene; *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 5 (2): 511-543.

Kurtović, A. (1998): Organizirani kriminalitet – kaznenopravna pitanja odgovornosti (krivnje) i sankcija; *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 5 (2): 725-751.

Lilie, H. (1998): National Report Germany, Organized Crime in the Baltic Sea Area, *AIDP* (16):107.

Maltz, M. (1995): Defining Organized Crime; U: *Handbook of Organized Crime in the United States* (izd. Robert J. Kelly i sur.) London.

Maver, D., (1998): Organisierte Kriminalität: eine Weltperspektive und die Sicht Sloweniens, u: Edelbacher, *Organisierte Kriminalität in Europa*, Wien.

Mažarević, S., Mikulić, D. (1997): Procjena neslužbenog gospodarstva u poljoprivredi, industriji i trgovini; *Financijska praksa* 21 (1-2): 217-230.

Muller, G. (1989): Bedrohung der gewerblichen Wirtschaft durch die organisierte Kriminalität; u: *Die Kriminalpolizei*, (6).

Novoselec, P. (1998): Organizirani kriminal – pitanja kaznenopravnih inkriminacije nedozvoljenih ponašanja; *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 5 (2): 763-778.

Ostendorf, H. (1991): Organisierte Kriminalität: eine doppelte Herausforderung für die Justiz; u: *Kriminalistik* (8-9):5 09-514.

Pavišić, B. (1991): Pojave suvremenog zločina; *Priručnik* 39 (9-10):5-7.

Pečar, J. (1993): Združevanje v kriminalne organizacije – kriminal kot podjetništvo, *Revija za kriminologijo in kriminologijo*; (4): 325-329.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 4-5 (48-49),
STR. 687-727

SKORUPAN, V.:
OPĆENITO O...

- Portes, A. (1994): The Informal Economy and Its Paradoxes, U: Smelser, N. J.- Swedberg, R.: *The Handbook of Economic Sociology*, Princeton, N. J. Princeton University Press.
- Sačić, Ž. (1998): Suzbijanje organiziranog kriminaliteta u Republici Hrvatskoj – kriminalistička stajališta; *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 5 (2): 833-874.
- Santino, U. (1998): Die Mafia und Mafia-ubliche Organisationen in Italien; U: *Organisierte Kriminalität in Europa*, Wien.
- Singer, M. (1998): Organizirani kriminal; *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 5 (2): 547-576.
- Skorupan, V. (1997): Pravni aspekti neslužbenog gospodarstva, opće značajke kažnjivih ponašanja kao pojavnih oblika; *Financijska praksa* 21 (1-2): 329-346.
- Šeparović, Z. (1988): *Kriminologija i socijalna patologija*; Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb.
- Šulthofer, A. (1997): Sociokulturalni aspekti neslužbenog gospodarstva – Između oportunitizma i povjerenja; *Financijska praksa* 21 (1-2): 125-141.
- Tomašević, G. (1998): Organizirani kriminalitet – neka kaznenopravna pitanja; *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 5 (2): 813-831.
- Walgrave, L., Aertsen, I. (1996): Reintegrativno posramljivanje i pravda nadoknade, zamjenjivo, komplementarno ili različito; *European Journal on Criminal Policy and Research* 4 (4): 67-85.
- Weber, C. (1998): Wirtschafts Kriminalität, u: *Kriminalistik Schweiz* (1): 63-69.
- Weigend, T. (1997): The criminal justice systems facing the challenge of organized crime, general report, 68 *Revue internationale de droit penal*, (3-4): 523.
- Zachert, H. L. (1993): Allgemeine Kriminalität – Organisierte Kriminalität; U: *Kriminalistik* (11).
- Žakman-Ban, V., Mikšak-Todorović, Lj., Romić, P. (1994): Mogućnosti probativnog pristupa u okvirima alternativnih sankcija u Republici Hrvatskoj; *Kriminologija i socijalna integracija* 2(1): 77-86.

On Organized Crime in General with Special Reference to the Criminal-Justice and Penological Aspects

Vesna SKORUPAN

Supreme Court of the Republic of Croatia, Zagreb

In this paper organized crime is defined and its features discussed. The author stresses the reasons why it is one of the most significant problems of developed countries today, but also of transitional countries. The criminal-justice aspect is discussed in addition to a presentation of existing criminal and criminal-proceedings institutes for fighting organized

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 4-5 (48-49),
STR. 687-727

SKORUPAN, V.:
OPĆENITO O...

crime, as well as the problems and capacities of the penal system in the fight against organized crime with regard to the type of sanctions, conditions for defining them and difficulties observed in the employment of specific measures (criminal sanctions) against this group of perpetrators. Within this issue the authors also refer to foreign legislative solutions. Furthermore, they discuss the activities of the international community (bodies and documents) aimed at fighting organized crime, as well as the bodies and more important regulations of the Republic of Croatia necessary for suppressing organized crime. Having in mind that organized crime is a complex (problems with defining it) and universal phenomenon, the analytical priorities have to be sought out in the direction of a better understanding of its structure (the important taxonomy of organized crime, which inclines towards linking the specific forms of organized crime with the specific sources of its emergence) and dynamics (registering the expansion, that is the constriction of specific forms of organized crime, which should serve as a verification of the presumed sources of its emergence). It is essential to continually question the quality and true reach of the measures in the fight against organized crime and also the efficacy of the penal system, because an insufficient number of adequate multidisciplinary research strategies could lead to a merely fragmentary understanding of factors important for its prediction and prophylaxis.

Allgemeines über organisierte Kriminalität unter besonderer Bezugnahme auf den strafrechtlichen und pönologischen Aspekt

Vesna SKORUPAN

Oberster Gerichtshof der Republik Kroatien, Zagreb

Der vorliegende Artikel definiert den Begriff der organisierten Kriminalität und erörtert deren Merkmale. Die Verfasserin betont, warum die Kriminalität heute eines der Hauptprobleme nicht allein der Industrie-, sondern auch der Transitionsländer ist. Ausgehend vom strafrechtlichen Aspekt werden zunächst bestehende Strafvollzugs- sowie straf- und verfahrensrechtliche Institutionen zur Bekämpfung organisierter Kriminalität dargestellt. Ferner wird der Leser mit entsprechenden Problemen und Möglichkeiten des Strafsystems bekannt gemacht, und zwar mit den Sanktionsarten, den Umständen ihrer Festlegung sowie den Schwierigkeiten, die bei der Anwendung besonderer Maßnahmen (straflicher Sanktionen) gegen Täter aus dem Bereich der organisierten Kriminalität zu beobachten sind. In diesem Kontext nimmt die Verfasserin auch zu ausländischen strafrechtlichen Vorlagen Stellung. Es ist im Besonderen von Aktivitäten der internationalen Gemeinschaft (Institutionen

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 4-5 (48-49),
STR. 687-727

SKORUPAN, V.:
OPĆENITO O...

und Akten) zur Bekämpfung organisierter Kriminalität die Rede, ebenso von entsprechenden Institutionen und relevanten Rechtsvorschriften der Republik Kroatien. Da das Phänomen der organisierten Kriminalität komplex (Definierungsprobleme) und universal ist, besteht ein erhöhter Bedarf nach Untersuchungen und Analysen, um die Struktur dieses Problems besser zu verstehen (wichtig wäre eine Taxonomie, welche die spezifischen Formen organisierter Kriminalität mit spezifischen Entstehungsweisen in Verbindung brächte). Vonnöten ist ebenso aber auch ein besseres Verständnis der Dynamik dieses Phänomens (Belege zur Ausweitung bzw. zum Rückgang bestimmter Formen organisierter Kriminalität, was zugleich zur Kontrolle vorausgesetzter Entstehungsgründe dienen müsste). Es ist ganz außerordentlich wichtig, Qualität und reale Effizienz strafrechtlicher Maßnahmen ständigen Kontrollen zu unterziehen, ebenso die Wirksamkeit des Strafsystems. Denn ein Defizit entsprechender pluridisziplinärer Untersuchungsstrategien könnte ein bruchstückhaftes Verständnis jener Faktoren, die für die Vorwegnahme und Vorbeugung organisierter Kriminalität bedeutsam sind, zur Folge haben.